

SVERIGE 10:-
NORGE 12:-
DANMARK 12:-
INKL. MOMS

MYNT 4.5 KONTAKT

MAJ 1982

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Rikets ständers medaljer 1809–30, IV sid 104

Nya rön om Ljusnedals mynthistoria sid 109

Medalj över Gustav Hedenvind-Eriksson sid 113

Utelöpande sedlar åren 1938–1981 sid 115

Numismatiska notiser från 1760-talet sid 118

Gustav III hos Rikets ständers bank sid 121

NUMISMATIK LANZ MÜNCHEN

AUKTION 22

den 10 maj i Grandhotel
Continental, München:
ANTIKA MYNT

KELTISKA - GREKISKA -
ROMERSKA - BYSANTINSKA
1 000 antika guld-, silver- och
bronsmynt, de flesta av högsta kvalitet,
460 grekiska, däribland praktfulla
präglingar från Sicilien, en dekadrachm
signerad Kimon och en ytterst sällsynt
hexadrachm från Karthago; 110
romerska republikdenarer, 350 från
kejsartiden och 50 bysantiska
guldmünt.

AUKTION 23

den 11 och 12 maj 1982 i samma
lokal

MEDELTID OCH NYARE TID
2 300 mynt och medaljer av guld, silver
och andra metaller.

TYSK-ROMERSKA RIKET -
HUSET HABSBERG - ÖSTERRIKE
- ANDLIGA OCH VÄRLDSLIGA
HERRAR - STÄDER. Betydande
serier från BAYERN,
BRANDENBURG och SACHSEN.
UTLANDET: särskilt FRANKRIKE
och ITALIEN.

AUKTIONSKATALOGER MED
FULL ILLUSTRERING (inklusive
resultatlistor) per styck 20 DM.
Beställes från:

NUMISMATIK LANZ
MÜNCHEN

Maximiliansplatz 10
D-8000 MÜNCHEN 2
Telefon 00949-89/299070

Ur Styrelsens årsberättelse för år 198

Styrelsen har under 1981 haft följande sam-
mansättning:

Ordf G Bergensträhle, v ordf F Olrog, sekr T
Sundquist, övriga: Y Almer, M Greijer, K
Chave, vakant, suppleanter: S Bakos, A Frö-
sell, T Lind, G Wahlqvist.

Styrelsen har under året hållit 5 samman-
träden och dess arbetsutskott 3 stycken.

Utöver i styrelse och arbetsutskott har ar-
bete pågått i olika kommittéer.

Beträffande verksamheten under året hän-
visas till vad som publicerats i MYNTKON-
TAKT och i *Nordisk Numismatisk Unions
Medlemsblad*.

Sven Svenssons stiftelse för numismatik.
Föreningens ordinarie representanter i stif-
telsen har varit G Bergensträhle, B af Kler-
ker och N-U Fornander, suppleanter har va-
rit K Jonsson, T Särkäny och T Sundquist.

Kontrollant för samlingarna har varit G
Bergensträhle.

**Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk
forskning**

Föreningen har representerats av B Tarras-
Wahlberg (ordinarie) och C Grill (supple-
ant).

Medlemmar

Hedersledamoten f riksantikvarien fil dr
Martin Olsson, Stockholm, avled den 27 au-
gusti 1981.

Den 31 december 1981 uppgick förening-
ens medlemsantal till 1 190 juridiska och
enskilda personer.

Föreningens ekonomi framgår av vinst- och
förlusträkning och balansräkning som in-
fördes i MYNTKONTAKT 1982/3.

På grund av kraftigt ökade kostnader spe-
ciellt för MYNTKONTAKT och de gångna
årens inflation nödgas styrelsen föreslå en
höjning av årsavgiften för 1983 till 125 kr
(juniorer 60 kr) medan däremot inträdesav-
giften föreslås till oförändrat 60 kr (juniorer
30 kr).

Medlem som önskar en fullständig årsbe-
rättelse kan vända sig till kansliet.

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Följande årgångar finns ännu i kom-
plet skick att beställa från kansliet:
1956; 1957; 1958; 1960; 1961;
1962; 1964; 1965; 1971; 1972; 1973;
1974;

1975 ..... pris 10:-
1976; 1977 ..... pris 15:-
1981 ..... pris 30:-

Enstaka nummer 1954-1975 kos-
tar 1:- därefter till och med 1977 pris
1:50 och 1978-1980 pris 3:50; 1981
pris 4:-

Prenumeration 1982 kostar 33:-
(endast för medlemmar).

Beställningar insändes till SNF:s
kansli, Östermalmsgatan 81, 114 50
Stockholm, postgiro 15 00 07-3.

*Omslagsbilden visar en gjuten medalj av
Eugen Erhardt med Gustav II Adolfs
bild och på fransidans dennes storm-
hatt. Den ingår i en serie av denne konst-
när till 300-årsminnet 1632. I höst firas
som bekant 350-årsminnet av konungens
död. Kungl. Myntkabinettets samlingar.
Foto Nils Lagergren, ATA.*

Kungl. Myntkabinettet

Statens museum för
mynt-, medalj- och
penninghistoria

Narvavägen 13-17, 2 tr
Stockholm
(Buss nr 42, 44 och 69
till Historiska museerna,
tunnelbana till Karlaplan)

Utställningar: Svenska mynt
från 1000-talet till nutid,
Mynt från forna svenska
besittningar, Världens mynt
under 25 århundraden,
Sveriges medaljhistoria och
Medaljens konsthistoria

Museet:

Tisdag-söndag 11-16
Måndag stängt

Besökstid: tisd 13-16

Postadress: Box 5405,
114 84 Stockholm
Tel: 08-63 07 70

MYNTKONTAKT

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Östermalmsgatan 81
114 50 Stockholm
Telefon 08-67 55 98
(måndag-fredag kl 10.00-13.00)

Myntkontakt:

Postgiro 42 30 50-4
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Myntkontakt utkommer den 1 i
månaderna februari-maj och
september-december
Prenumeration: helår 75:-

REDAKTION

*Huvudredaktör
och ansvarig utgivare:*

Lars O Lagerqvist
Söderårby gård, Vansö
152 00 STRÅNGNÄS
Telefon 0152-200 79
Kontor 08-63 07 70

Biträdande redaktörer:

Hans Franzén
Madeleine Greijer
Torbjörn Sundquist

Copyright:

Myntkontakt och respektive
författare, vilka ansvarar för
sakinnehållet i sina bidrag

ANNONSER

Bokning

Telefon 08-67 55 98

Annonspriser exkl moms:

2 sidor (mittuppslag)	2 200:-
2:a omslagssidan	1 450:-
omslaget 4:e sida	1 800:-
1/1 sida (157×220 mm)	1 200:-
2/3 sida (104×220 mm)	850:-
1/2 sida (157×108 mm)	650:-
1/3 sida (50×220 mm)	450:-
1/4 sida (76×108 mm)	350:-
1/6 sida (50×108 mm)	250:-
1/12 sida (50×52 mm)	150:-

Sista materialdag:

Den 1:e i månaden
före utgivning
Heloriginalt
manus och gärna skiss.
Sändes till
Ordfront,
Box 20538,
104 60 Stockholm

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik
kommer att avböjas

ISSN 0435-8245

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Vårens program

MAJ

8-9 Årsmötet i Växjö. Programmet har publicerats i detalj i föregående nummer av vår tidning. Där återfinns också listan över auktionen som avhålls på e m den 8 i Växjö i samband med årsmötet. Utdrag ur årsberättelsen återges på sidan till vänster.

Höstens program

Lokal och tid om ej annat anges: Historiska Museerna, Storgatan 41, Stockholm kl 18.30.

September 9. Tamás Sárkány. Diskussion om medeltida myntstampar.

Oktober 13. Lennart Wallén berättar om svenska sedlar sedan 1800-talets senare del.

November 11. Brita Malmer talar om Sveriges Mynthistoria: landskapsinventeringen.

December 8. Den sedvanliga julfesten.

Föreningens höstauktion: Datum ej fastställt.

Besök på Tumba sedeltryckeri, Riksbanken och Hallwylska museet plane-ras. Vi återkommer senare om detta.

Nordisk Numismatisk Årsskrift

Årgång 1979-80 har ytterligare försenats, främst på grund av det förlag som tagit arbetet i kommission och visat sig helt odugligt. De som anmält sig som prenumeranter ombeds ha en smula tålamod. Innehållet är

omväxlande med uppsatser i olika ämnen, förutom de nordiska myntkabinettens årsberättelser.

Årgång 1981 blir färdig till hösten. **Läs vidare på sid 114 om denna och hur Du beställer exemplar av den!**

Samfundet Kungl Myntkabinettets vänner

Årsmöte äger rum tisdag den 25 maj kl 19 på Stockholms slott (ingång från Västra Valvet). Årsmötesförhandlingar i Husgerådskammarens lokaler, vars överintendent, docent Stig Fogelmarck, därefter kommer att visa ordenssalarna. En mindre utställning av främst medaljer kom-

mer att ordnas för Vännerna och visas av Lars O Lagerqvist.

Årsavgiften i Samfundet är 50 kr för 1982 och berättigar till deltagande i dess program samt fri entré till Kungl Myntkabinettet. Postgironr 35 48 60-9.

RIKETS STÄNDERS BESLUT OM PRÄGLING AV MEDALJER 1809–1830

Av Torgny Lindgren

III. STÄNDERNAS MEDALJBESLUT 1817–1818

A. STÄNDENS ÖVERLÄGGNINGAR OCH STÄNDERNAS BESLUT

Vid urtima riksdagen i Stockholm 1817–1818 fattade ständerna beslut om präglning av tre medaljer.

a. Medaljen över prins Oskars myndighetsålder.

Kronprins Karl Johans son prins Oskar blev på sin 18-årsdag den 4 juli 1817 förklarad myndig. Han kallades första gången att närvara vid överläggningarna i det svenska statsrådet den 14 juli och i det norska statsrådet den 7 augusti 1817. På förslag av professor Sven Wijkman i Uppsala beslöt prästeståndet den 2 januari 1818 för sin del, att prins Oskar vid sjukdomsförfall för kungen och kronprinsen skulle föra rikets styrelse; beslutet skulle delges övriga stånd och underställas kungen; i det instämde övriga stånd.

I anslutning till detta beslut anförde biskop Wilhelm Faxé i Lund samma dag i prästeståndet, att prins Oskars myndighetsdag väckte glädje i alla redliga svensks hjärtan. Ständerna borde för samtid och eftervärld lämna ett bestående veder-måle av sin vördnad och tacksam-

het. "Så handlade våra förfäder före oss. Då något för konung och folk lyckligt tillfälle inträffat, förvarades minnet deraf genom skådepenningar". Faxé föreslog därför "präglandet af en skådepenning af vanlig storlek med en för tillfället afpassad inskrift och sinnebild till bibehållande af glad åtanka på den för svenska folket efterlängttade dag, *Den 4 juli 1817*".

"Häruti hördes hela ståndet instämma." Faxés anförande skulle remitteras till bankoutskottet och övriga stånd inbjudas att delta i remissen. Bankoutskottet tillstyrkte i sitt betänkande nr 4 den 26 januari 1818, att en medalj skulle präglas genom bankostyrelsens försorg och på bankens bekostnad över prins Oskars inträde i myndighetsåldern "och ett deraf föranledt närmare deltagande uti fäderneslandets allmänna angelägenheter".

Förslaget bifölls utan diskussion av samtliga stånd, av prästeståndet och av bondeståndet den 27 januari, av borgarståndet den 2 februari och av adeln den 9 februari 1818.

b. Medaljen över den 1817 firade jubelfesten till minne av Martin Luthers 1517 började reformation.

Endast tre dagar efter det att Faxé hade föreslagit en medalj över prins Oskars myndighetsdag, väcktes ett nytt medaljförslag i prästeståndet.

I ett anförande den 5 januari 1818 erinrade lektorn Per Arenander i Linköping om de tacksägelsegudstjänster, som på kungl maj:ts befallning hade firats i Sverige den 31 oktober 1817 till minne av Martin Luthers 300 år tidigare började reformation. "Minnet af denna för hvarje christeligt hjerta dyrbara jubel-fest kan väl icke lätt försvinna, och frugterna deraf hoppas jag skola blifva ymniga och fortfarande. Men måne icke hogkomsten deraf bör genom ett tjenligt och varaktigt minnesmärke utsträckas till våra senaste efterkommande?". Arenander föreslog, "att i likhet med hvad våra förfäder vid religions fester verkställt en medalj må till åminnelse af denna år 1817 firade reformationshögtid på bankens bekostnad präglas".

Prästeståndet beslöt, att Arenanders motion skulle remitteras till bankoutskottet och delges övriga stånd.

Bankoutskottet förklarade helt kort i sitt betänkande nr 8 den 31 januari 1818, att det inte fanns något hinder "å bankens sida" för att Arenanders förslag lades fram för ständerna. "Och lärer berörde skådepenning få blifva af 15:de storleken och med dess utdelning till vederbörande få förfaras på sätt förut vanligt varit".

Förslaget bifölls, utan diskussion, av samtliga fyra stånd, av bondeståndet den 7 februari, av prästeståndet och av borgarståndet den 9 februari och av adeln den 17 februari 1818.

c. Medaljen över tronskiftet 1818.

Karl XIII avled den 5 februari 1818. Dagen därpå utropades kronprins Karl Johan till kung; han mottog ständernas tro- och huldhetsed den 7 februari och kröntes i Storkyrkan i Stockholm den 11 maj.

Vid bankoutskottets sammanträde den 3 juni 1818 anförde prosten Lars Anders Palm i Norra Vram, Lunds stift, att svenska folket hade sett kungagraven öppnad för att i sitt moderliga sköte ta emot Karl XIII, som "tyngd af mödorna och tiden ingått i de sällare boningar". Efter honom hade tronen intagits av en ädel hjälte, som "omgifven af hela Europas beundran och tacksamhet" hade kallats från fjärran land genom svenska folkets fria val och som redan hade utspritt rika välsignelser över sitt nya fädernesland. Palm föreslog, "att 2ne skådepenningar af den större storleken måtte bli slagne" till minnet av den "gode älskade borrtgångne" Karl XIII och för att återkalla åtankan av den lyckliga dag, då svenska folket gjorde Karl XIV Johan den undersåttliga trohetens heliga ed.

Efter öfvervägande av Palms förslag och "uppå gifven anledning" av majoren friherre Fredrik Hierta beslöt bankoutskottet föreslå ständerna, "det en skådepenning af förr vanlig storlek må genom bankofullmäktiges försorg på bankens bekostnad blifva präglad, hvarigenom medelst någon lämpelig sinnebild åtankan af högst-salig hans maj:t konung Carl XIII:de såsom den sista manliga ättelägg af Vasarnes stam förbindes med uttrycket af svenska

Ill 8. Rikets ständers medalj till 300-årsminnet av Martin Luthers år 1517 började reformation. Gravör: åtsidan Mauritz Frumerie, omgjord av Carl Enhörning, fränsidan Carl Enhörning. Beskriven av B E Hildebrand: Karl XIII nr 21. I Kungl Myntkabinettet. Foto Nils Lagergren, ATA.

nationens förhoppningar vid spirans öfverlämnande åt en af hans maj:t konung Carl XIV Johan grundlaggd ny konunga ätt". Förslaget fördes fram genom bankoutskottets memorial nr 59 den 10 juni 1818. Det bifölls utan diskussion av samtliga stånd, av bondeståndet den 11 juni, av prästeståndet och av borgarståndet den 13 juni och av adeln den 15 juni 1818.

B. VITTERHETS-AKADEMIENS ÖVERLÄGGNINGAR OM MEDALJFÖRSLAG

Vid vitterhetsakademins sammankomst den 12 augusti 1818 anmäldes bankofullmäktiges begäran om förslag till de tre medaljer, som ständerna hade beslutat låta prägla. Redan vid denna sammankomst "uplästes några i sådant afseende föreslagna upgifter". Akademien gav sina ledamöter kanslipresidenten friherre Fredrik Wilhelm von Ehrenheim och medicinalrådet Carl Birger Rutström i uppdrag att granska förslagen och att lämna ytterligare medaljförslag. Vid sammankomsterna den 16 augusti och den 14 oktober anmäldes nya förslag till medaljen över tronskiftet. De öfverlämnades också till Ehrenheim och Rutström; även statssekreteraren Carl Gustaf af Leopold, den kända författaren, skulle delta i granskningen.

Vid denna tid drabbades symbolkonsten i vårt land hårt, i det att statsrådet friherre Gudmund Göran Adlerbeth dog den 7 oktober 1818. Adlerbeth var vitterhetsakademins

kunnigaste och mest intresserade leddamot, vad sinnebildskonsten beträffar. Han lade ner ett stort arbete på att få fram lämpliga inskriptioner och sinnebilder på medaljer. Adlerbeth hade en enorm beläsenhet i klassisk poesi och är även känd som översättare. Hos de romerska skalderna fann han ofta uttryck, som – ibland med en liten ändring i formuleringen – gjorde sig bra som inskrift på en medalj över ett svenskt ämne. (Adlerbeth är omnämnd i alla de tidigare artiklarna om ständernas medaljer här i MYNTKONTAKT/SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT.)

Frågan om de av ständerna beslutade medaljerna togs upp vid vitterhetsakademins sammankomst den 3 november 1818. Då förelåg enligt protokollet fyra förslag till medaljen över tronskiftet 1818 och likaledes fyra förslag till medaljen över "religionsjubelhögtiden" den 31 oktober 1817.

Adlerbeth, som arbetade med dessa frågor ännu kort tid före sin död, hade lämnat in ett förslag till medaljen över tronskiftet; det blev nu fastställt av vitterhetsakademien:

1^a-sid. Båda konungarnes bröstbilder, emot hvarandra vända. Omskrift: *Carolus XIII. Carolus XIV. Joh. RR. Sv. & Norv.*

2^a-sid. En lagerkrans och derut omkring en ring af stjernor. Inom lagerkransen i räta rader: *Nec sanguinis ordo sed virtutibus honos.* I afskärn.: *Illum ad astra hunc in solium evexit 1818.*

Orden inom lagerkransen går till-

Ill 9. Rikets ständers medalj till minne av tronskiftet år 1818. Gravör: åtsidan Carl Enhörning, frånsidan Gustaf Adolf Enegren. Beskriven av B E Hildebrand: Karl XIV Johan nr 22. I Kungl Myntkabinettet. Foto Nils Lagergren, ATA.

baka på Ovidius' *Metamorfoser*, bok 13, vers 152, och översätts av Adlerbeth själv i hans tolkning av *Metamorfoserna* (Sthlm 1820): "Ej släktskaps leder och blodsband, utan bedrifter och dygd". De måste läsas tillsammans med orden i avskärningen. Innebörden blir då, att det inte var arvsrätt utan egen duglighet, som år 1818 förde den ene, Karl XIII, till himmelen och den andre, Karl XIV Johan, upp på tronen.

Vi kan förvisso säga om Karl XIV Johan, att det inte var någon arvsrätt utan hans egna duglighet, som förde honom upp på tronen. Men när det gäller ordens tillämpning på Karl XIII:s hädanfärd håller vi helt med Ehrenheim, som vid protokollsjusteringen den 17 november yttrade, att han "tviflade, att man kunde säga *Non sanguinis ordo illum evexit ad astra*, liksom man vanligen genom arfsrätt gick till himmelen eller odödligheten".

Ehrenheim hade själv lämnat in ett förslag till medaljen över tronskiftet; det finns nu i en bunt medaljförslag i vitterhetsakademiens arkiv. Åtsidan i förslaget visar Karl XIV Johans bild med en omskrift, som anger att han upprätthåller Vasaättens duglighet och ära; på frånsidan, som föreligger i två alternativ, antydes genom symboler, att Vasaätten dött ut.

I nyssnämnda bunt finns ett annat förslag till medaljen över tronskiftet, kanske uppgjort av akademiens sekreterare kanslirådet Jonas Hallenberg. Åtsidan visar Karl XIII:s

och Karl XIV Johans mot varandra vända bilder, Karl XIII:s betecknad med ordet *defunctus*, "avliden", och Karl XIV Johans med orden *coronatus*, "krönt". På frånsidan läses en lång latinsk inskrift, som berättar att den ena dynastin utlocknat och den andra tagit sin begynnelse.

För medaljen till minne av "religionsjubelhögtiden" den 31 oktober 1817 fastställde vitterhetsakademien den 3 november 1818 följande förslag:

"1^a-sid. Kon. Carl XIII^s bröstbild med omskrift: *Carolus XIII D. G. Svec. Norv. G. V. Rex.*

2^a-sid. Ett altare med ett kors. På altaret läses: *XXXI Oct. MDCCCXVII.* Omskrift: *Saecularia sacra III.*

I afskärn. *Ordd. Regn. consulto.*"

I kungens titel finner vi förutom namnen Sverige och Norge också bokstäverna *G. V.*, det vill säga *Gothorum Vandalorumque*, "Götes och Vendes".

De latinska inskrifterna på frånsidan hänger inte riktigt bra ihop. Innebörden torde vara följande: "Enligt rikets ständers beslut slogs denna medalj över den fest, som den 31 oktober 1817 firades till 300-årsminnet av Luthers reformation".

Detta medaljförslag tycks vara inlämnat av Rutström, men det är sannolikt uppgjort av Olof Sundel. Sundel hade lämnat in ett flertal förslag till medaljen över reformationsjubileet, alla med Karl XIII:s bild på åtsidan.

Ehrenheim hade också lämnat in ett förslag. Åtsidan visade Luthers

bröstbild och därunder *Illuxit*, "spred ljus", och datum den 31 oktober 1517. Frånsidan visade ett altare med en bok, varöver en fackla, och en inskrift, som sade att minnet av tre århundraden hämtade från evigheten firades den 31 oktober 1817. Vid protokollsjusteringen den 17 november vidhöll Ehrenheim sitt förslag: "På denna skådepenning synes konungens bröstbild öfverflödigt", yttrade han.

Sundels och Ehrenheims medaljförslag finns i nyssnämnda bunt medaljförslag i vitterhetsakademiens arkiv.

Utseendet på den tredje av ständerna beslutade medaljen kunde inte fastställas vid vitterhetsakademiens sammankomst den 3 november 1818, emedan ett av Adlerbeth redan i augusti insänt förslag "icke nu var till hands". Det togs upp vid sammankomsten den 17 november; då fastställdes enligt Adlerbeths förslag följande:

"1^{sta} sid. Bröstbilden med omskrift: *Joseph Franc. Oscar Pr. Successor Sv. et Norv. Dux Suderm.*

2^a sidan: En yngling i romersk stridsdräkt med hjälm på hufvudet, uddlöst spjut (hasta pura) i högra handen och i den vänstra en lagerquist (glädjens sinnebild). Omskrift *Virtuti Adolescenti.*

I afskärn. *In mem. d. IV Jul. MDCCCXVII Ordd. R. Sv. MDCCCXVIII.*"

Prinsens titel betyder "Sveriges och Norges arvfurste, hertig av Södermanland".

Det uddlösa spjutet, *hasta pura*,

”ren lans”, en lans utan metallspets, var ett gammalt romerskt militärt utmärkelsetecken: här betecknar det den unga prinsens frihet från allt svek.

Virtuti adolescenti kan översättas med ”en hyllning åt prinsens ökade duglighet för allmänna värv”. I avskärningen läser vi ”Till minne av den 4 juli 1817, prinsens myndighetsdag, beslöt rikets ständer år 1818 att låta prägla denna medalj”.

Till denna medalj förelåg det tydligtvis inte något annat förslag än Adlerbeths.

C. RIKSBANKEN VERKSTÄLLERSTÄNDERNAS BESLUT OM PRÄGLING AV MEDALJER

Vid bankofullmäktiges sammanträde den 19 februari 1819 berättade ordföranden kammarherren greve Johan Gyllenberg, att han hade vidtalat ”en och annan välkänd artist” att lämna in anbud om gravering av stamparna till de av ständerna beslutade medaljerna.

Carl Enhörning skrev den 1 mars 1819 till bankofullmäktige och erbjöd sig att gravera stamparna till medaljen över prins Oskars myndighetsålder för 366 riksdaler banko och stamparna till medaljen över den 1817 firade reformationsjubelfesten för 300 rdr b:o. ”Jag hoppas”, skrev han, ”att hög respective herrar fullmäktige icke anse detta pris för högt, helst dylika medailler i högstsälåg konung Gustaf III:s tid betaltes med en lika summa i silver”. – Fullmäktige antog hans erbjudande ”och förväntade i ofrigt af medailleuren Enhörnings kända drift och arbetsförmåga, att graveringen af desse stämplrar med görligaste första blifver företagen och fullbordad”.

Ansaret för graveringen av stamparna till medaljen över tronskiftet anförtrödde bankofullmäktige åt den kända kopparstickaren vice professorn i teckning vid konstakademien Christian Didrik Forssell. I en promemoria till fullmäktige den 20 april 1819 lämnade Forssell två anbud. *Antingen* skulle han åta sig att gravera stamparna själv och ha dem färdiga inom nio månader; med hänsyn till kostnaden för anskaffande av alla för ett dylikt slags arbete erforderliga verktyg kunde han inte åta sig det för mindre än 1 600 rdr b:o, ”sjelfva stämplarnes pris deruti innebegripet”. *Eller* också var han

villig att åta sig ”uprättande af ritningen till nämnde medaille samt att i sammanhang dermed låta graveringen under mitt inseende förrättas af herr Enegren. I sådant fall blifver priset sjuhundrade /700/ riksdaler bancosedlar, inberäknadt herr Enegrens arbete, hvarom jag med honom serskildt contraherar”. Arbetet skulle vara färdigt inom sex månader.

Alla de malörer med medaljstamplar, som under de närmast förlutna åren hade inträffat till följd av otjänligt stål, var givetvis bekanta för en yrkesman som Forssell; som en försiktig karl lade han därför till i sin promemoria: ”Någon ansvarighet å min sida för sådana händelser, som möjeligen kunna inträffa genom sjelfva stämpelstålets mindre påliteliga beskaffenhet, innebepiges ej i någotdera fallet”. Det skulle visa sig, att det var en klok reservation.

Bankofullmäktige antog det senare av Forssells två erbjudanden.

Enhörning arbetade som vanligt fort. Redan den 15 juli 1819 anmäldes till bankofullmäktiges protokoll, att stamparna såväl till medaljen över prins Oskars myndighetsålder som till medaljen över reformationsjubelfesten var färdiga och härdade; Enhörning erhöi då det överenskomna arvudet, sammanlagt 666 rdr b:o. En anledning till att Enhörning blev färdig så snabbt var kanske att han för medaljen över reformationsjubelfesten kunde begagna en av Mauritz Frumerie skuren åtsidesstamp som underlag; detta framgår av sjelfva medaljen (se ill 8 härintill), men det finns inte omnämnt i bankofullmäktiges protokoll. – På bankens bekostnad skulle av vardera medaljen präglas fyra exemplar i guld, avsedda för de kungliga personerna, vidare 47 silverexemplar av medaljen över prins Oskars myndighetsålder och 43 silverexemplar av medaljen över reformationsjubelfesten.

Med stamparna till medaljen över tronskiftet dröjde det. Den 25 november 1819 åtog Gyllenberg sig att erinra Forssell om hans åtagande. Sedan gick det något raskare: den 13 januari 1820 anmäldes till bankofullmäktiges protokoll, att stamparna till medaljen var färdiga och avlämnade på kungl myntet; Forssell fick då det överenskomna honoraret 700 rdr b:o. Den 24 februari anmäldes vidare, att stamparna hade härdats; vederbörande på kungl myntet fick

då order att prägla fyra exemplar i guld och 45 exemplar i silver av medaljen. – Stamparna var i enlighet med överenskommelsen mellan bankofullmäktige och Forssell graverade av Gustaf Adolf Enegren, men hans namn finns inte nämnt i fullmäktiges protokoll: där talas det endast om ”de genom herr professor Forssells försorg graverade medaille-stämplrar”.

Men åtsidesstampen måste kasseras. Vid bankofullmäktiges sammanträde den 9 mars 1820 anmäldes, ”att flere remnor upkommit på dess yta, hvarigenom den samma vore till begagnande alledes oduglig”. Någon prägling hade inte ägt rum med den, utan skadan hade upptäckts, då stamparna hade kommit tillbaka till kungl myntet från den mekaniker, ”som efter vanligheten skolat förfärdiga de vid dylik prägling brukliga stålringar”.

En ny åtsidesstamp måste följaktligen graveras. Forssell yttrade till Gyllenberg, att ”medailleuren Enhörning i afseende på arbetsskicklighet egde ett ostridigt företräde framför medailleuren Enegren”; därför borde Enhörning få gravera den nya åtsidesstampen, varvid Forssell ”ock vore benägen att biträda, så väl i hvad som rörde sjelfva teckningen som ett och annat vid arbetets slutliga fulländning”. Enhörning erbjöd sig att leverera en ny åtsidesstamp mot ett arvode av 433 rdr 16 sk b:o, ”härvid inberäknadt så väl stämpelns smidning, svarfning m. m. som det biträde herr professor Forssell komme att lemna”; detta erbjudande antogs av fullmäktige den 16 mars.

På bankofullmäktiges fråga hur skadan på stampen hade uppstått, kom från kungl myntet en intetsälgande förklaring, som mynnade ut i att ingen där hade begått något fel: det hände ofta, att stampr sprack under och efter poleringen utan någon åverkan och även utan att vidröras.

Enhörning var som vanligt rask i vändningarna; redan den 15 juni 1820 meddelades till bankofullmäktiges protokoll, att han hade levererat den nya åtsidesstampen: den hade granskats av Forssell och den skulle nu härdas ”under medailleurens egen tillsyn”. Enhörning erhöi det överenskomna arvudet 433 rdr 16 sk b:o. Den 6 juli anmäldes vidare, att stampen var härdad; vederbörande på kungl myntet fick då

order att prägla det tidigare anbefallda antalet exemplar i guld och silver av medaljen.

Men även den andra åtsidesstampen förolyckades. Från kungl myntet meddelades den 13 juli, att – trots att all möjlig försiktighet hade iakttagits – ”den ledsamheten inträffat, att bemålde stands efter några slag i prässen blifvit aldeles förlorad genom en osynbar blåsa i stålet”.

Bankofullmäktige måste nu åter igen anmoda Enhörning att gravera en ny åtsidesstamp; de bad honom söka se till, ”att godt stål och en skicklig behandling vid smidningen nu måtte erhållas”. Enhörning var villig att åta sig detta nya arbete mot ett arvode av 400 rdr b:o, vilket fullmäktige gick med på den 20 juli 1820. Redan den 28 september antecknades till fullmäktiges protokoll, att stampen var färdig, och Enhörning erhöll då sitt nya arvode 400 rdr b:o.

Några ytterligare malörer med stampen finns inte omnämnda i bankofullmäktiges protokoll, utan arbetet med präglingen tycks nu ha gått sin gilla gång.

Bankofullmäktige skulle å ständernas vägnar överlämna exemplar i guld av medaljerna till de kungliga personerna. Överlämnandet ägde rum den 7 februari 1821; det skildras i Post- och Inrikes-Tidningar för den 9 februari 1821 under rubriken *Officiell Artikel*.

Först uppvaktades kungen. I ett inte särskilt långt tal, tämligen fritt från floskler, redogjorde Gyllenborg för de tre medaljernas ämnen. Kungen tackade för varje medalj särskilt; hans tacktal innehöll kanske något flera vältalighetsblomster än Gyllenborgs men var inte överdrivet. Talen växladess givetvis på franska, men tidningen återger dem bara på svenska. – Drottningen vistades fortfarande i Frankrike, och kungen tog också emot de för henne avsedda medaljexemplaren.

Därefter uppvaktades kronprinsen. Gyllenborg redogjorde även nu för varje medaljs ämne. Hans tal var ganska kort; kronprinsens tacktal var något längre.

På eftermiddagen uppvaktades prinsessan Sofia Albertina. Gyllenborg uttryckte ständernas vördnad

för henne, och den gamla damen ”behagade i de nådigaste ordalag gifva banco-fullmäktige sin bevägenhet och tillfredsställelse tillkänna”.

Till de sålunda överlämnade fyra guldexemplaren av varje medalj gick det åt sammanlagt 360 dukater: fyra medaljer över prins Oskars myndighetsålder à 40 dukater krävde 160 dukater, fyra över reformationsjubelfesten à 20 dukater krävde 80 dukater och fyra medaljer över tronskiftet à 30 dukater krävde 120 dukater.

De anbefallda silverexemplaren av de tre medaljerna utdelades till de svenska och norska statsråden, rikets herrar, ständens talmän, kungl myntkabinetet och bankens egen samling, universitetet i Uppsala, Lund och Kristiania samt vitterhetsakademiens sekreterare.

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36 • Box 5132, 102 43 Stockholm

Telefon 08-62 62 61

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Numismatisk litteratur

Medlem av Sveriges Mynthandlares Förening

TILL AUKTION 26 9-10 OKTOBER 1982

EMOTTAGER VI NU
BÄTTRE

MYNT
MEDALJER
SEDLAR
ORDNAR

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL AB

Kungsgatan 28

Box 7662, 103 94 STOCKHOLM

Tel: 08/14 02 20

Nya rön om Ljusnedals mynthistoria

Av Erik J Bergström

I arkiv skall sanningen sökas. Detta är ett påstående som ofta besannas. Den historiker eller forskare som publicerar någonting utan att ha omfattande arkivstudier som återförsäkring, hamnar snart på mycket svag is. Våra svenska arkiv har dock så mycket att bjuda, att, om han så levde i 200 år, en enskild person omöjligt kan hinna kontrollera allt som rör ett speciellt ämne. Det är också därför det är så roligt och spännande för en vanlig "Svensson" att beträda specialisternas mark, att sticka upp och komma fram med någonting oupptäckt.

Härmed har jag antytt att jag har hittat någonting. Mitt myntintresse kommer och går, det blommar upp emellanåt, under långa perioder får det däremot stå tillbaka för andra saker. Främst är det hembygdsforskning som står på schemat. Eftersom den uteslutande rör Härjedalen, är den också anledning till att jag så att säga i förbifarten "kommit över" stora delar av Ljusnedals mynthistoria. Redan i SNR:s Numismatiska Tidskrift 3/1978 har jag publicerat en artikel som innehåller en del okänt material. För att fördela gracerna vill jag nu för denna tidnings läsare redogöra för mina senare rön. Jag vill också framhålla att arkivkällorna alls inte är uttömda, mycket finns ännu att hämta för en trägen forskare.

Förhistorien måste jag lämna därhän, jag går direkt på myndigheternas utslag den 4 juli 1746, då Ljusnedal fick sin myntningsrätt: (Utdrag)

Kungl. Majt:s och Rikens Cammar och Bergscollegier, samt Statscontours utslag den 4 juli 1746 (gillat och bifallet av Friedrich [Fredrik I] den 17 juni 1746).

"- För övrigt böra för redighets skull och till förekommande av underslef vid myntningen följande omständigheter i akt tagas, nämligen:

1. Att stämplarna i Avesta varde på det sättet förfärdigade, att i stället för de på den vanliga stämpeln mitt uppå plåten i kors stående tvenne dalpilar, tvenne L i kors med två punkter emellan, utsättas, till skillnad emellan dessa plåtar, och dem, som vid Avesta myntas.

2. Att stämplarna sändas förseglade ifrån Avesta, till den vid Ljusnedalsverket varande Directeuren, och närmast boende Crono- eller Tullbetjänt, vilka till bifogade stämpelns gömme under läs,

1. Gammalt gruvhål i Vargtjärnstöten, Ljungdalen, längst upp vid gränsen mot Jämtland.

böra äga var sin nyckel, samt stämplarna icke oftare uttagas, än plåtmyntningen det fordrar." -

På dragande kall och ämbetets vägnar, Gustaf Rålamb L.S.

Detta brev finnes i avskrift i Östersunds landsarkiv, och i marginalen har avskrivaren tecknat detta spegelvända "L". Av den kluddiga teckningen förefaller det som om man tänkt sig fördela monogrammets punkter så, att den ena punkten placerats *ovanför* dessa "L", och den andra punkten *inuti* dessa. Man har möjligen haft denna avsikt, men inte haft klart för sig, att den övre punkten då näranog kolliderar med det kolon som redan finns i ordet SILF:MYNT. Som bekant har ju också båda de nämnda punkterna placerats inuti monogrammet. Jag har anledning återkomma till dessa punkter.

Sedan Kungl. Majt:s utslag blivit känt handlade man snabbt. Den 23 juli 1746 var stämplarna klara:

"Tillfölje av Kungl. Majt:s allernådigste resolution av 11 juni sistledne till dess och Rikens Cammar och Bergs Collegier, haver vid Avesta Krono-Bruk blivit för respective Herrar Interessenterne i Ljusnedals och Ljungdahls Kopparverk förfärdigat följande plåtstemplar, Nämbiligen:

2 st. Krono eller Hörnstemplar	} 12
2 st. Valleur stemplar	
2 st. Hörnstemplar	} 6 Daler
2 st. Valleur stemplar	
2 st. Hörnstemplar	} 3 Daler
2 st. Valleur stemplar	
2 st. Hörnstemplar	} 6 Marks
2 st. Valleur stemplar	
Summa 16 st.	

Vilka sexton st: Plåtstemplar avsåndes uti en trädlåda med rep omkringslagen, och förseglad med Avesta Bruk sigill, till Hr Tullnären Hammar på Funnesdahl, som vidare drager försorg om dess framskaffande till Geschwornern och Ljusnedals Directeur Hr Sohlberg.

Avesta den 23 Juli 1746. L. Ardin (?)
Uti min närvaro äro ovannämnda sexton st. plåtstemplar inlagda, och med

2. Ljusnedal med gästgivaregård och rester av gammal bruksbebyggelse, ca 1915.
Foto: Jämtlands läns museum.

Uttrycken "1746, 1747, resp. 1751 års tillverkning" avser säkert koppartillverkningen, och inte, som jag i min tidigare omnämnda artikel i SNR:s tidskrift 3/1978 antagit, själva myntstämplingen.

Omkring myntningen i mars 1755 hade den mycket ordentlige Corling varit utsatt för uppskakande upplevelser. I brev den 30/3 1755 till en av brukets delägare, befallningsman Petter Spårnberg i Sveg, berättar han därom:

"Den 9 i denna månad kom Bokhållare Råmarck till mig och berättade att dagen derpå var plåtmyntningen tillämnad, hvaröfver jag föreställde honom Directurens gensägelse, hvarpå han upwiste unge Herr Strandbergs honom gifne ordres."

Bakgrunden var denna: Före sin avresa hade gamle direktören Petter Strandberg lämnat 4 st. stämplor med skaft i "lönligt förwar" hos Corling, och därtill förbjudit myntning. Ledningen för bruket hade han lämnat i sin sons, Per Strandbergs händer. Denne var i stort sett en slarver och suput. Corling hoppades nu, att ingen upptäckt att stämplorna sak-

nades, och lovade, med oskyldig min, att infinna sig vid Ljusnedal nästa dag. Men när han bittida om morgonen kom till bruket fann han, "nye stemplor redan voro uttagne och färdiggjorde skaft. Hwaröfver jag i mitt sinne blev rakt harmse, och tröstades i de sluttankar, att emedan Directuren sjelf under sin här långliga varelse, väl haft tid och råderum att öfverväga hushållningens beskaffenhet, icke heller jagade någon fiende efter honom vid afresan att han ju hunnit tagit några lösa stemplor med sig i släden, åtminstone till Sveg och icke en annan i försök, anfäkning och hårda frestelser (lämnat), som man länge sedan både tröttnar och ledes vid. Hwarföre såväl som i anseende till Råmarcks utlåtelse blev den dagen stemplat 392 st. tredalers (kmt) och 28 st. marks plåtar, i slutet av samma vecka har Råmarck låtit uppmynta av klippningsskrotet efter den myntningen till 91 st. dalers och 6 st. marks plåtar..."

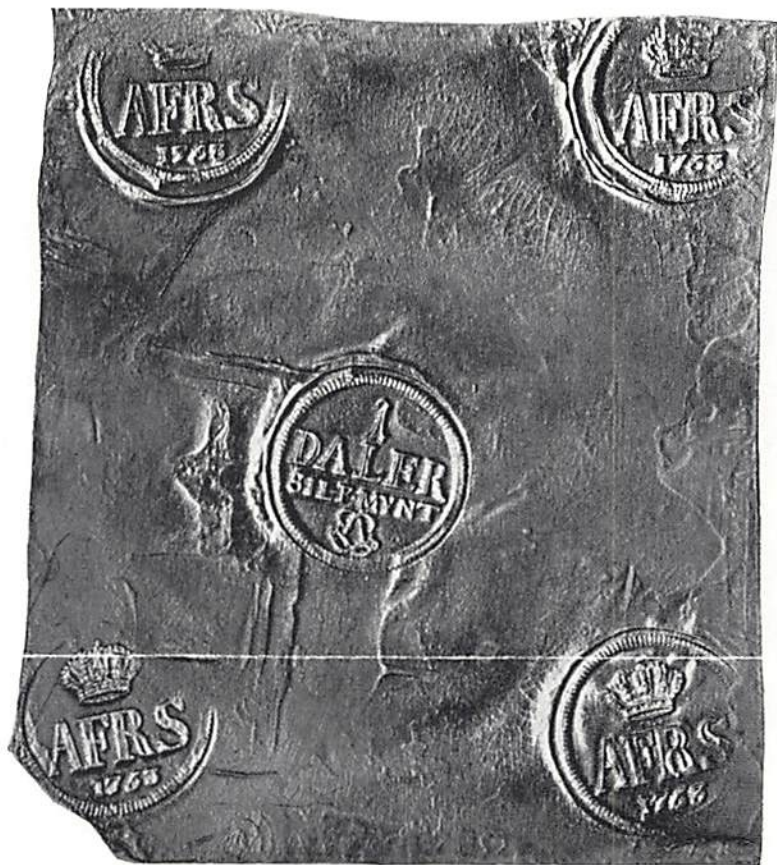
Hur hade nu allt detta gått till? Ja, vi kan låta fantasin spela. Den unge Strandberg hade kanske med alla till buds stående medel försökt skrapa ihop ett litet parti koppar, för att få loss litet kontanta medel. Möjligen fanns det kvar något klippningsskrot från föregående års myntningar, en jämförelse mellan

tabellerna för tillverkad och myntad koppar tyder på detta. Men det kan också ha varit så, att under en period med bra före och stabil väderlek, en fora tagit sig fram över fjällen från Ljungdalen, där man ännu förmodade producera någon koppar. Vid Ljusnedal var det sedan flera år slut, rörelsen hade vid denna tid helt tynat ut. Strandberg skydde inga medel för att mynta koppar, trots förbud av sin fader, och lyckades på något sätt ordna nya stämplor. Hur det nu kunde ha gått till.

Den 1 februari 1756 avled unge Strandberg. Fadern vistades fortfarande söderut, och brukets ledning övertogs tillfälligt av bokhållarna, och kamraterna, Lars Råmarck och Fredrik Rybeck, den senare också delägare i bruket. Rybeck avled också efter kort tid, nämligen den 22/4 1756. En månad senare hade Råmarck lyckats skrapa ihop ett parti koppar, som han lät mynta. I brev till Petter Spårnberg den 4 juni redogör han för myntningen som givit 240 st. tredalersplåtar och 20 st sexmarks plåtar. Klippningsskrot, krats och avdrag, samt avbränningar efter går- och glöggningar uppgår

till ca 13 lispund, och hela partiet till 1 skeppund, 15 lispund, 11 mark. Av de myntade 750 dlr kmt "bars 603 av Hr tullnären till Herrgården", resten gick till utgifters klarerande, t ex till klippnings- och stämpningshjälp. Det förefaller som om Råmarck velat passa på att verkställa denna myntning till förmån för Rybecks änka, Christina Hansdotter Busk = "Kära Mor". Strandberg d.ä. och dennes yngre son Johan Henrik, som kom upp till Ljusnedal 1757, fick kanske aldrig vetskap om denna myntning. I varje fall tycks den inte vara medräknad i den förteckning som Johan Henrik Strandberg attesterade 12 september 1760, dvs den som kommer till synes i min nedanstående sammanställning. Den åren 1755 och 1756 myntade kopparen bör nämligen uppgå till ca 4 skeppund. Råmarck varslar också om fortsatt myntning. Ett hopskrapat parti om drygt ett skeppund beräknar han mynta lördagen efter pingst, eller den 12 juni 1756. Hur det gick, är dock inte känt.

Jag lovade återkomma till punkterna i Ljusnedalsplåtarnas monogram, och nu är det dags. I Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala har jag påträffat brev från den store

3. En plåt från 1753 som saknar de båda punkterna i monogrammet, det spegelvända "L". Den saknas i de statliga samlingarna.

Mynthandeln TICALEN

Stureplatsen 3

411 39 Göteborg Tel: 031-20 81 11

Köper Säljer Värderar

Svenska och utländska mynt, polletter och övrig numismatika –
Rejäl behandling garanteras.

Öppet fredagar 16–18
lördagar 09–14

Medlem av Sveriges Mynthandlars
Förening

MALMÖ MYNT- HANDEL AB

Kalendergatan 9
211 35 Malmö
Tel 040/11 65 44

*Köper och säljer
mynt och medaljer
Tillbehör*

Medlem i Sveriges Mynthandlars Förening

myntsamlaren och plåtmyntkännaren, apotekare Gustaf Cavalli i Skövde. I breven, två st. från 1901 resp. 1905, lämnar Cavalli synnerligen intressanta upplysningar. Han har bl a följande kommentar: "Ful fransida karakteristisk för plåtmynt från Ljusnedal, vilket möjligen kunnat misskreditera de svenska kopparplåtarna på den utländska marknaden". Men han skriver också om varianter bland Ljusnedalsplåtarna. År 1901 har han 26 st. av dessa,

samtliga i dag kända präglingar, således även den unika 2-daler silvermynt från 1746. År 1905 har han fått tag på ytterligare 8 st, däribland en dalerplåt för 1753 "som i likhet med 1/2-dalern 1753 saknar de båda i monogrammet eljest förekommande, vertikalt ställda punkterna. De äro icke bortskrapade. Stampen har varit sådan. Endalern är liksom 1/2-dalern unik". Med breven följer ett urval avtryck i aluminiumfolie. Cavalli kom här med en ganska märklig och högintressant uppgift. Ingen av senare tids myntskribenter tycks ha observerat frånvaron av punkter på dessa mynt, trots att båda i tryck publicerats och man redan därav kan konstatera förhållandet. Jag vill hålla för troligt, att dessa varianter härrör sig från de kufiska myntningarna i mars 1755, vilka tullnären Corling så ingående beskrivit.

Apotekare Cavalli torde ha börjat avveckla sin plåtmyntsamling rätt snart efter 1905. Det förekommer också uppgifter om att han skänkt en större samling mynt och plåtar till Härjedalens Fornminnesförening i

Uppgrens MYNTHANDEL

RENTIERNAS GATA 29 TEL. 08-44 82 81
BOX 11080 • 100 61 STOCKHOLM

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

Öppet vard 10–17
Lunch 13–14
Lördagar stängt

Medlem i Sveriges Mynthandlars Förening

Funäsdalen. Uppgiften står t ex att läsa i *En bok om Härjedalen* av Olof Jansson (1937). Jansson var under

ett trettiotal år intendent vid Funäsdalens museum. Myntsamlingen är sedan lång tid försvunnen.

Myntad koppar	Tillverkning vid Ljusnedals			Tillverkning vid Ljungsdales			Summa					
	hytta			hytta								
	skp	lisp	mark	skp	lisp	mark	skp	lisp	mark	skp	lisp	mark
1746	56						56			56		
1747	39						39			39		
1748	8	7		8	5	10	16	12	10	17	15	11
1749	2	8		9	12		12			12		
1750	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1751	3	15		3	16	3	7	11	3	7	11	3
1752	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1753				16	15	18	16	15	18	17	6	18
1754				6	5		6	5		4	6	15
1755	}			2	14	19	2	14	19	2	14	19
1756				2	10	5	2	10	5			
1757							1	6		2	10	5 (= 1757 tillv)
1758	1	6								6	19 (= 1758 ")	
1759		19	10							1	6	19 (= 1759 ")
1760												
S:a	111	15	10	49	19	15	161	15	5	161	11	1

Anmärkingar: Kolumnen för myntad koppar skall inte tydas så, att myntningen ägde rum just det nämnda året. Den ger bara anvisning om att kopparen myntats, vilket i många fall skedde påföljande år. En stor del av 1746 års tillverkning myntades ju t ex först 1748. Myntning pågick ännu 1762. I Bergskollegii arkiv finns bergmästare Sohlbergs ödmjukaste berättelse om tillståndet vid Ljusnedal m m. Därav framgår, att koppartillverkningen nämnda år knappt stigit till ett skeppund, som vid kopparverket blivit uppmyntad.

Förhoppningsvis skall det nu redovisade materialet vara användbart och kunna analyseras av Bertel Tingström, som sedan flera år arbetar på en avhandling om våra plåtmynt. En mycket angelägen uppgift, eftersom det ju saknas en uttömmande redogörelse över dessa särregna och intressanta betalningsmedel.

Edvard VIII av Storbritanien

regerade inte så länge (20.1-11.12.1936) att någon mer omfattande myntning hann komma i gång inom brittiska imperiet, men så mycket åstadkoms dock att det kan vara till nytta för den av engelsk numismatik intresserade att känna till följande boktitlar:

Richard J. Trowbridge: *History, Coinage, Paper Notes and Medals of Edward VIII of Great Britain* (1970).

G. P. Dyer: *The proposed coinage of King Edward VIII* (1973).

Båda skrifterna är illustrerade.

N U F

Medalj över Gustav Hedenvind-Eriksson

Svenska Akademiens minnesmedalj för 1980 hedrar författaren Gustav Hedenvind-Eriksson. Medaljen, som är av silver, mäter 45 mm och är präglad av Huguenin Medailleurs, Le Locle, Schweiz. Konstnär är den välkända Gunvor Svensson L.

Minnespenningens åtsida föreställer Gustav Hedenvind-Erikssons halvbild, iförd hatt, kavaj, skjorta och slips, vänster profil. I halvcirkel från vänster: 1880/1967, GUSTAV HEDENVIND ERIKSSON.

Frånsidan avbildar i mittpartiet en pegasus framför ett hjul, efter verket "Det bevingade hjulet", som utkom 1928. Pegasusen som riddjur för poeten, symbol för den diktande fantasien. Omskriften lyder: LABOR ET IMAGINATIO MVSAE SERVIENTES (i översättning: Arbete och fantasi är musernas tjänare).

Hedenvind-Eriksson var en mångsysslare som så många av de samtida arbetarförfattarna. Han hade varit skogs- och vägarbetare, rallare, sjöman m m innan han slog sig

Medalj över författaren Gustav Hedenvind-Eriksson
Foto Juri Tamsalu KMK

på författarskapet. I ungdomsåren gjorde han längre vandringar genom Tyskland och Frankrike.

I boken "Det bevingade hjulet" skildras industrialismens genombrött och arbetarlivet med inslag från vagabondens värld. Samtidigt som det verkliga livet skildrades övergick Hedenvind-Eriksson gär-

na till drömtänkande. Bland övriga verk kan nämnas: *Ur en fallen skog*, 1910; *Från ödegårdar*, 1913; *En dröm i seklets natt*, 1919; *Orions bälte*, 1924; *Jämtländska sagor*, 1941. Om sitt eget liv berättade han i "Med rallarkärra mot dikten", som utkom 1944.

I. W.

Motion 1981/82:1658

Utformningen av enkronemynten

Ett lands mynt har ett ej obetydligt PR-värde såväl inom som utom landet samt bland samlare. Med bilden av Sveriges konung erinra de svenska mynten om vårt lands mera än tusenåriga tradition av konungadöme. Dessa porträttbilder ha i allmänhet varit bra utom i de nuvarande enkronemynten. Bilden av konungen är så otillfredsställande från estetisk synpunkt att signaturen Kar de Mumma i Svenska Dagbladet undrade ifall den var gjord på beställning av republikanska klubben. Bra porträttbilder visa t ex Gustaf VI Adolfs femkronorsmynt och de danska, engelska och spanska mynten.

Vidare bör inskriptionen "Carl XVI Gustaf, Sverige" ersättas med "Carl XVI Gustaf, Sveriges konung" och de tre kronorna i fränsidans lilla riksvapen få en heraldiskt korrekt placering i skölden.

Med hänvisning till det ovan anförda hemställs att riksdagen beslutar att hos regeringen hemställa att det nuvarande enkronemyntet måtte få ett bättre bild- och textinnehåll.

Stockholm den 20 januari 1982

TORE NILSSON (m)

Det av motionären underkända enkronemyntet.
Foto Gunnel Jansson, ATA.

Motion 1981/82:1330

Statens heraldiska verksamhet

Då statens heraldiska verksamhet år 1953 omorganiserades och det sportelfinansierade riksheraldikerämbetet ersattes med en särskild heraldisk sektion inom riksarkivet och en statens heraldiska nämnd, förutsatte riksdagen att verksamheten skulle vara självfinansierad genom inflytande ersättningar för de heraldiska uppdragen. Denna förutsättning har aldrig uppfyllts, särskilt ej under senare år, då uppdragen ej givit full sysselsättning. Organisationen för den statliga heraldiska verksamheten har varit onödigt stor och alltför kostnadskrävande. Från sakkunnigt håll har vidare berättigad kritik riktats mot sektionens och nämndens handläggning av ärendena, varjämte andra missförhållanden förekommit.

Då tjänsten som sektionschef, statsheraldiker, fn ej är tillsatt, synes tillfället vara lämpligt att omorganisera den heraldiska verksamheten för att nedbringa de onödigt höga kostnaderna. Liksom i Danmark skulle de obetydliga heraldiska ärendena kunna handläggas av en arvodesavlönad heraldisk konsulent eller såsom i Finland av en arkivarie med dokumenterat kunnande på det heraldiska området och inordnad i någon av riksarkivets sektioner. Den särskilda heraldiska sektionen samt heraldiska nämnden skulle då kunna avskaffas.

Under hänvisning till det anförda hemställs att riksdagen beslutar att hos regeringen begära vidtagande av åtgärder för omorganisation av den statliga heraldiska verksamheten och nedbringande av de onödigt stora kostnaderna för densamma.
Stockholm den 26 januari 1982

TORE NILSSON (m)

Nordisk Numismatisk Årsskrift 1981

Svenska Numismatiska Föreningen uppmanar sina medlemmar att utnyttja sin rätt att förutbeställa denna årgång till lägre pris. Den innehåller 14 artiklar på engelska och tyska om myntväsen och myntcirkulation i Östersjöområdet ca 1350–ca 1500, skrivna av specialister från Norden, Frankrike, Polen, Sovjetunionen, Tyska Förbundsrepubliken samt Tyska Demokratiska Republiken. Alla dessa artiklar har sammanfattningar på danska.

Här kan man läsa om och se det första, hittills okända myntet från Åbo, om när Malmö var en av Nord-europas viktigaste myntorter, om nya dateringar för Rostocks witten och mycket, mycket annat.

Nordisk Numismatisk Årsskrift kommer förhoppningsvis ut i november i år, men vi måste få in förbeställningarna innan semestrarna. Priset blir före 25 juni 1982 endast 55 sv Kr + porto, etc. Cirkapriset i bokhandeln kommer sannolikt att ligga på ca 110 sv Kr.

Årgången utges i Köpenhamn (redaktör: Jørgen Steen Jensen) och kommer möjligen att distribueras före årgång 1979/80. Omfånget blir ca 250 sidor (inräknat myntkabinetens årsberättelser). Som vanligt gott tryck och god inbindning.

Beställning riktas helst direkt till NNÅs redaktion, c/o Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, DK-1220 København K, Danmark. SNFs kansli kan dock förmedla dessa beställningar, om någon vill ringa.

JSJ

MYNTKONTAKTS innehåll

Många av våra läsare har tidigare skrivit till oss och föreslagit ämnen till behandling. I åtskilliga fall har det emellertid varit fråga om mycket komplicerade ämnen, som för att bli nöjaktigt behandlade skulle kräva en lång serie av artiklar. Det är svårt för en tidskrift som MYNTKONTAKT att lämna utrymme för sådana långa artikelserier. Redaktionen har emellertid nu flera artiklar om moderna svenska mynt, som snart skall tas in.

Fördelning på olika valörer av Sveriges Riksbanks utelöpande sedlar åren 1938–1981

Distribution by different denominations of the notes in circulation 1938–1981

Månad resp år Month or year	10 000 kr	1 000 kr	100 kr	50 kr	10 kr	5 kr	1 kr	Äldre sedlar Earlier issues	Summa Total
a) Vid varje månads slut år 1981. End-of-month figures, 1981. Tusen kr Kr (000's)									
Ult 1980	775 870	12 914 039	18 227 269	883 561	1 297 690	320 517	669	–	34 419 615
Januari	741 890	12 240 883	16 959 388	826 887	1 208 491	306 248	669	–	32 284 456
Februari	719 900	11 990 280	16 783 551	813 316	1 207 851	303 814	669	–	31 819 380
Mars	708 990	11 865 376	16 491 289	813 474	1 208 358	303 134	669	–	31 391 290
April	712 760	11 927 971	17 732 882	868 045	1 270 713	314 267	669	–	32 827 305
Maj	704 637	11 831 554	17 116 710	853 987	1 248 432	310 355	669	–	32 066 344
Juni	701 560	11 966 079	17 244 981	859 172	1 245 539	310 859	669	–	32 328 859
Juli	697 440	11 708 250	16 951 063	841 306	1 233 225	309 184	669	–	31 741 136
Augusti	704 850	11 944 504	17 014 755	841 631	1 232 939	309 143	669	–	32 048 491
September	725 360	12 124 656	16 866 250	835 988	1 235 382	309 592	669	–	32 097 898
Oktober	747 158	12 385 851	17 359 506	843 791	1 247 590	312 121	669	–	32 896 685
November	774 920	12 999 104	17 940 701	867 682	1 278 576	317 053	669	–	34 178 704
December	929 330	14 868 412	18 679 832	904 002	1 341 300	331 968	669	–	37 055 513

Månad resp år Month or year	10 000 kr	1 000 kr	100 kr	50 kr	10 kr	5 kr	1 kr	Äldre sedlar Earlier issues	Summa Total
--------------------------------	-----------	----------	--------	-------	-------	------	------	--------------------------------------	----------------

b) Vid slutet av åren 1938–1981. *End-of-year figures, 1938–1981.* Tusen kr Kr (000's)

1938	–	143 639	430 064	163 640	275 073	46 950	689	621	1 060 676
1939	1 800	204 466	632 517	207 234	321 577	53 274	686	621	1 422 176
1940	10 500	184 990	681 062	221 729	326 659	55 548	682	621	1 481 791
1941	18 030	200 545	780 123	263 375	372 139	64 187	680	620	1 699 700
1942	21 100	238 415	938 138	322 232	420 145	74 216	678	620	2 015 545
1943	30 170	278 976	1 089 626	353 692	433 727	78 418	676	620	2 265 905
1944	34 570	333 463	1 213 397	375 020	453 998	80 662	675	620	2 492 405
1945	33 620	379 458	1 383 676	426 088	473 513	83 892	674	620	2 781 541
1946	27 970	346 227	1 478 717	441 839	493 883	87 518	672	620	2 877 445
1947	25 480	338 575	1 510 691	439 681	492 546	86 885	672	620	2 895 150
1948	30 100	349 694	1 643 999	481 725	511 114	94 742	671	620	3 112 664
1949	32 510	397 504	1 753 236	491 301	516 784	95 282	669	620	3 287 285
1950	35 450	456 237	1 887 277	499 850	534 081	99 190	669	620	3 512 754
1951	42 200	532 287	2 322 865	527 467	558 385	105 830	669	620	4 089 703
1952	48 880	610 162	2 713 875	515 333	578 684	108 961	669	620	4 576 563
1953	55 950	679 443	2 900 671	511 618	581 396	105 685	669	620	4 835 432
1954	59 250	739 064	3 080 400	506 899	585 568	115 022	669	620	5 086 872
1955	59 150	773 646	3 256 079	507 380	602 503	119 127	669	620	5 318 553
1956	68 500	820 230	3 481 442	518 329	587 502	121 229	668	620	5 597 902
1957	62 300	868 606	3 647 529	506 034	628 005	126 675	668	620	5 839 816
1958	74 860	914 004	3 828 171	492 210	622 808	125 915	669	620	6 058 636
1959	95 590	996 703	3 936 780	486 725	624 306	125 323	669	620	6 266 096
1960	88 980	1 042 519	4 163 612	487 079	639 904	136 282	669	620	6 559 044
1961	95 970	1 144 025	4 378 745	483 622	633 340	133 777	669	620	6 870 148
1962	109 410	1 265 242	4 639 791	501 983	667 318	145 948	669	620	7 330 361
1963	121 680	1 431 254	4 986 517	506 515	675 573	146 849	669	620	7 869 056
1964	127 230	1 605 377	5 310 009	504 657	685 105	153 263	669	620	8 386 309
1965	144 100	1 773 133	5 455 084	513 834	715 261	144 003	669	620	8 746 082
1966	152 225	1 953 024	5 765 954	526 863	734 700	164 046	669	620	9 297 480
1967	171 720	2 150 611	6 182 668	538 492	750 320	170 608	669	620	9 965 088
1968	180 030	2 408 135	6 492 044	536 642	785 809	177 532	669	620	10 580 860
1969	179 600	2 579 081	6 614 195	594 844	809 871	184 227	669	620	10 962 486
1970	173 350	2 697 982	6 893 723	563 127	804 130	186 018	669	620	11 318 999
1971	193 690	3 112 187	7 790 839	579 470	833 353	193 432	669	620	12 703 640
1972	207 750	3 529 715	8 538 642	594 767	861 511	191 536	669	620	13 924 590
1973	218 750	4 001 406	9 300 000	607 918	898 105	202 562	669	620	15 229 410
1974	247 550	4 711 684	10 506 272	638 281	949 818	219 613	669	620	17 273 886
1975	298 570	5 811 101	12 039 382	700 368	1 017 517	238 609	669	620	20 106 216
1976	364 160	6 787 951	12 911 773	728 962	1 066 314	253 139	669	620	22 112 967
1977	403 310	7 673 301	14 198 925	759 392	1 115 116	268 610	669	620	24 419 323
1978	515 870	9 242 749	15 729 758	799 203	1 174 418	284 747	669	620	27 747 414
1979	656 030	11 044 023	17 481 230	852 813	1 240 946	304 584	669	620	31 580 294
1980	775 870	12 914 039	18 227 269	883 561	1 297 690	320 517	669	620	34 419 615
1981	929 330	14 868 412	18 679 832	904 002	1 341 300	331 968	669	620	37 055 513

Hildebrandpriset

som utdelas av Svenska Fornminnesföreningen, instiftades 1934 vid 50-årsminnet av den berömda fornforskaren och numismatikern riksantikvarien Bror Emil Hildebrands död. Donatorer som önskade förbli okända överlämnade ett kapital till föreningen, som tacksamt mottog detta och godkände stadgarna. Avkastningen skall användas till att utdela "vetenskapliga pris till svenska forskare för förtjänstfulla publikationer eller andra vetenskapliga insatser, som falla inom sagda områden: nordisk arkeologi eller medel-

tidsforskning inklusive urkundsgivning samt numismatik". Beträffande prisets utdelande sker samråd med riksantikvarien.

Priset, som uppgår till 12 000 kronor, har vid ett sammanträde 15 mars i år för första gången utdelats till två makar: det tillföll Mats och Brita Malmer, den förstnämnde professor i arkeologi, särskilt nordeuropeisk, vid Stockholms universitet, hans hustru – välbekant i denna tidskrift – innehavare av Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria vid humanis-

tisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Priset är en av de närmsta utmärkelserna på det arkeologiskt-numismatiska området i vårt land.

Månad resp år Month or year	10 000 kr	1 000 kr	100 kr	50 kr	10 kr	5 kr	1 kr	Äldre sedlar Earlier issues	Summa Total
--------------------------------	-----------	----------	--------	-------	-------	------	------	--------------------------------------	----------------

c) Procentuell fördelning vid slutet av åren 1938–1981.

Distribution expressed as percentage of the total as at the end of the years 1938–1981.

1938	–	13,54	40,55	15,43	25,93	4,43	0,06	0,06	100,00
1939	0,13	14,38	44,48	14,57	22,61	3,75	0,05	0,05	100,00
1940	0,71	12,48	45,96	14,96	22,04	3,75	0,05	0,05	100,00
1941	1,06	11,80	45,90	15,50	21,89	3,78	0,04	0,03	100,00
1942	1,05	11,83	46,55	15,99	20,85	3,68	0,03	0,03	100,00
1943	1,33	12,31	48,09	15,61	19,14	3,46	0,03	0,03	100,00
1944	1,39	13,38	48,68	15,05	18,22	3,24	0,03	0,03	100,00
1945	1,21	13,64	49,74	15,32	17,02	3,02	0,02	0,02	100,00
1946	0,97	12,03	51,39	15,36	17,16	3,04	0,02	0,02	100,00
1947	0,88	11,69	52,18	15,19	17,01	3,00	0,02	0,02	100,00
1948	0,97	11,23	52,82	15,48	16,42	3,04	0,02	0,02	100,00
1949	0,99	12,09	53,33	14,95	15,72	2,90	0,02	0,02	100,00
1950	1,01	12,99	53,73	14,23	15,20	2,82	0,02		100,00
1951	1,03	13,02	56,80	12,90	13,65	2,59	0,02		100,00
1952	1,07	13,33	59,30	11,26	12,64	2,38	0,01		100,00
1953	1,16	14,05	59,99	10,58	12,02	2,19	0,01		100,00
1954	1,16	14,53	60,56	9,97	11,51	2,26	0,01		100,00
1955	1,11	14,55	61,22	9,54	11,33	2,24	0,01		100,00
1956	1,22	14,65	62,19	9,26	10,50	2,17	0,01		100,00
1957	1,07	14,87	62,46	8,67	10,75	2,17	0,01		100,00
1958	1,24	15,09	63,19	8,12	10,28	2,08	0,01		100,00
1959	1,53	15,91	62,83	7,77	9,96	2,00	0,01		100,00
1960	1,36	15,89	63,47	7,43	9,76	2,08	0,01		100,00
1961	1,40	16,65	63,73	7,04	9,22	1,95	0,01		100,00
1962	1,49	17,26	63,30	6,85	9,10	1,99	0,01		100,00
1963	1,55	18,19	63,37	6,44	8,59	1,87	0,01		100,00
1964	1,52	19,14	63,32	6,02	8,17	1,83	0,01		100,00
1965	1,65	20,27	62,37	5,87	8,18	1,65	0,01		100,00
1966	1,64	21,00	62,02	5,67	7,90	1,76	0,01		100,00
1967	1,72	21,58	62,05	5,40	7,53	1,71	0,01		100,00
1968	1,70	22,76	61,35	5,07	7,43	1,68	0,01		100,00
1969	1,64	23,53	60,33	5,42	7,39	1,68	0,01		100,00
1970	1,53	23,84	60,90	4,98	7,10	1,64	0,01		100,00
1971	1,52	24,50	61,33	4,56	6,56	1,52	0,01		100,00
1972	1,49	25,35	61,32	4,27	6,19	1,37	0,01		100,00
1973	1,44	26,27	61,07	3,99	5,90	1,33	0,01		100,00
1974	1,43	27,28	60,82	3,70	5,50	1,27	0,00		100,00
1975	1,49	28,90	59,88	3,48	5,06	1,19	0,00		100,00
1976	1,65	30,70	58,39	3,30	4,82	1,14	0,00		100,00
1977	1,65	31,42	58,15	3,11	4,57	1,10	0,00		100,00
1978	1,86	33,31	56,69	2,88	4,23	1,03	0,00		100,00
1979	2,08	34,97	55,35	2,70	3,93	0,96	0,00		100,00
1980	2,25	37,52	52,96	2,57	3,77	0,93	0,00		100,00
1981	2,51	40,12	50,41	2,44	3,62	0,90	0,00		100,00

Enligt Sveriges Riksbanks årsbok

Under de 43 år, som redovisas i tabellerna, har totalbeloppet utelöpande sedlar stigit från 1 060,7 milj kr till 37 055,5 milj kr. Samtliga sedelvalörer visar ökning, men ökningen har varit mycket olika för olika valörer.

Av tabellen över totalbeloppets procentuella fördelning på olika sedelvalörer framgår, att småvalörernas procentuella andel har minskat kraftigt. Beloppet utelöpande 10-kronesedlar utgjorde 1938 mer än en fjärdedel av totalbeloppet utelöpande sedlar men 1981 endast 3,62%; samtidigt sjönk 5-kronesedlarnas procentuella andel från 4,43% till

mindre än 1%.

Även 50-kronesedlarna har företett stadigt sjunkande procentuell andel, från 15,43% till 2,44%.

Utelöpande 100-kronesedlars procentuella andel i totalbeloppet utelöpande sedlar steg markant under och efter andra världskriget; under 1950-talet och de första åren av 1960-talet var det främst 100-kronesedlarna, som var bärare av inflationen. Men trots den ökning av 100-kronesedlarna i rörelsen, som har föranletts av bankomatuttag, har 100-kronesedlarnas procentuella andel i totalbeloppet utelöpande sedlar under de 17 senaste åren visat

nergång.

1 000-kronesedlarnas procentuella andel av totalbeloppet utelöpande sedlar var länge ganska konstant, men på 1960-talet började de alltmer överta 100-kronesedlarnas roll som inflationsbärare.

Den högsta sedelvalören, 10 000 kronor, har fått ökad användning i rörelsen: beloppet utelöpande 10 000-kronesedlar har sedan 1939 stigit från 1,8 milj kr till 929,3 milj kr och dessa sedlars procentuella andel i totalbeloppet utelöpande sedlar har stigit från 0,1% till 2,5%.

Numismatiska notiser i en reseskildring från 1760-talet.

Av Ernst Nathorst-Böös och Lars O Lagerqvist

Den tyske forskaren och ekonomen Johann Beckmann besökte som ett led i sin utbildning Sverige 1767–1768. Hans resebeskrivning utgavs 1911 av Th M Fries i Uppsala och innehåller inte så litet på det numismatiska planet.

Beckmann började med att uppehålla sig i Stockholm och där noterade han vid ett besök hos en köpman H Müller att denne hade en samling mynt. Det är nu ibland tveksamt vad Beckmann menar med mynt, ty till denna beteckning hänför han också en del medaljer. (Efter fransk förebild betyder "médaille" såväl "mynt" som "medalj".) Här fick han se J C Hedlingers regentlängd och konstaterade, att den berömda konstnären ännu levde men återvänt till sitt fädernesland, Schweiz, där han fortfarande mottog en "mindre pension" från det svenska hovet (i själva verket hälften av gravörlönen). Han fann också den bekanta pommerska 8-groschen, som präglades i Stralsund, av dålig halt "på vilken den nuvarande konungens (Adolf Fredriks) bild kan ses med en oformligt stor näsa. Det synes som detta kan tillskrivas medaljörernas elakhet och alla exemplar har blivit nedsmälta. Man anser för säkert att den pommerske köpmannen Tiese och hans partner som den gången skötte myntet och tillhört det parti som var emot hovet låtit slå det."

Här har Beckmann fel på ett par punkter. Man anser numer att den vanställda kungabilden bör bero på ett oavsiktligt misstag vid den slarviga tillverkningen (stampskada). Möjligen kan det röra sig om ett av de mynt som tillverkats såsom efterpräglingar (läs: förfalskningar) vid Kungl Myntet i Berlin.

(Svenskarna efterpräglade för övrigt även de preussiska mynt under sjuårskriget på 1760-talet. Det är emellertid givetvis teoretiskt möjligt, att, om myntet tillverkats i Berlin, vanställningen skett avsiktligt. Skadan är emellertid inte av den arten att den åstadkommit med en gravstickel. De två köpmän som hade hand om Myntet i Stralsund var

Adolf Fredrik med lång näsa på den svensk-pommerska 8-groschen, slagen under sjuårskriget. Kungl Myntkabinetet. Foto N Lagergren, ATA (liksom följande).

Dukat av småländskt guld (frånsidan). Skala 2:1. Kungl Myntkabinetet.

kanslirådet von Oltoff och handlanden Giese.)

Under hans många besök hos Linné noterade han att då det var gäster spelades kort och att Linné deltog själv, inte utan framgång. I stället för marker nyttjades dukater "och ofta sällsynta eller i alla fall svenska av småländskt guld, eftersom de var från Linnés 'fädernesland'. Sådana dyrbara marker användes väl till ett hundratal och jag erinrade mig då ett citat från Petronius: 'notavique rem omnium delicatissimam pro calculis enim albis ac nigris aureos argenteosque habebat denarios' (i översättning: jag har märkt att det mest raffinerade var att man i stället för svarta och vita spelmarker använde mynt av guld och silver.)" Citatet kommer

naturligtvis från författarens välbekanta dikt om uppkomliga Trimalchios gästabad.

En annan notis löser kanske ett gammalt problem. I huvudstaden fanns vid denna tid en fabrik, säger Beckmann, som benämndes Stockholms Spinnhus.

En hel del av där utfärdade tjocka pappersblanketter å diverse belopp mellan 1 daler och 1/2 öre kopparmynt finns fortfarande bevarade. Fram tills nu har man ansett, att dessa skulle ha utfärdats inom det spinnhus som upprättades som anstalt (av fängelsekaraktär för kvinnor) men Beckmann berättar, att det var det förstnämnda spinnhuset inom vilket sedlarna eller om man så vill polletterna användes och utbetalats av fabriken ägare, herr Apiarius. "Var och en som har en sådan kan på hans kontor därför erhålla en bankosedel."

I själva verket var det två bröder Apiarius som bedrev fabriksrörelse (Barnängen). Av författaren Per Anders Fogelström, som sysslat med denna fråga och vilken vi tackar för hans beredvilliga medverkan, har följande inhämtats, som ger en något annorlunda bild. Vi citerar honom: "Bröderna A. arrenderade också Spinnhuset på Långholmen (ibland tillsammans med andra klädesfabrikanter). Spinnhuset var en underlig blandning av fabrik och fängelse, dit togs lösdrivande spinnerskor och 'uppstudsiga' klädesarbetare – och där kunde de fortsätta att arbeta för sina fabrikörer. Sjuka eller mindre arbetsföra togs inte emot där (och kvinnor som dömts till grövre brott sändes till Tukthuset). Möjligen kan sedelpolletterna ha använts i samband med att fångarna på Spinnhuset fick en mindre lön för sitt arbete. Man hade dragit in aftonmålet eftersom de tidigare försökt byta ut maten mot sprit (med vakternas förmedling) och de fick endast ett mål om dagen (samt bröd och öl). Avsikten var att hungern skulle driva dem att arbeta flitigt och att de skulle hålla sig med kvällsmat och kläder själva. Kanse de fick sedlarna som ersättning och betalade med dem. På så sätt kunde man se till att de inte med vakternas hjälp köpte något otillåtet (som t. ex. brännvin)."

Beckmann besökte också Antikvitetsarkivets sekreterare Carl Reinhold Berch. Denne hade uppenbarligen en egen samling av med-

Numismatiskt storverk fullbordat

Stockholms Spinnhus. Pollett från 1760-talet. Kungl Myntkabinettet.

Under 1981 utkom den längre aviserade, intensivt saknade volym VIII av R I C, dvs det av Harold Mattingly och Edward A Sydenham med vol I 1923 påbörjade *Roman Imperial Coinage*. Författaren, Dr John P C Kent, verksam vid British Museum, är en framstående kännare av romersk numismatik överhuvudtaget, men han har framför allt skrivit om de efterklassiska mynten. Volymen omfattar tiden 337–364, dvs Konstantin den stores söner och andra till och med Jovianus. I förordet aviseras en omarbetad utgåva av vol I och V och Dr Kent förbereder ytterligare ett arbete som skall ingå som vol X och omfatta tiden fram till Anastasius myntreform 498.

Den nu presenterade volymen är på drygt 600 sidor och priset väl tilltaget: £90.

H N

Numismatikern C R Berch. Medalj av I C Hedlinger. Kungl Myntkabinettet.

aljer över berömda män. Beckmann berättar, hur Hedlinger efter det han lämnat Sverige gjorde en medalj över Berch (Hyckert nr 2) och menar för övrigt att de svenska medaljörerna präglar vackrare medaljer än de tyska, som mest tänker på sitt dagliga bröd medan den statligt anställda medaljgravören (i Sverige) har att rätta sig efter de direktiv han får.

Från Berch gick man till Antikvitetsarkivet som efter den stora branden hade ställts upp i det kungliga stallet. Beckmann lämnar en fyllig beskrivning härav och kommer så småningom fram till myntsamlingen (Kungl Myntkabinettet). Den omfattade bland annat 4000 antika mynt men de flesta av brons; Beckmann ansåg samlingen bättre än drottningens (Lovisa Ulrikas) på

Drottningholm, vilken emellertid var mycket talrikare och innehöll flera silver- och guldmynt, som drottningen köpt av en adelsman från Venedig. (Vid denna tid hade drottningens samling redan inlösts av kronan men stod kvar på Drottningholm till 1792.)

I själva verket var det, enligt N L Rasmusson (Mynt- och medaljsamlare inom det svenska kungahuset. Antikvariskt Arkiv 20, Stockholm 1962) fråga om två italienska förvärv. Det ena var en post om sexhundra antika silvermynt, som inköptes från en abbe Lucas Corsi i Venedig och det andra förvärvet var ett fragment av ett stort myntfynd, som C G Tessin 1748 skaffat från Venedig.

Beckmann uppger, att den svenska samlingen av mynt (rättare: en

stor del därav) inköpts från doktor Magnus von Bromell och berättar, att då den förvärvades det också bestämdes, att varje ny prägling skulle i ett exemplar överlämnas till samlingen från Kungl Myntet, en förordning som ännu gäller men numera omfattar två exemplar; det andra utgöres av pliktexemplaret till riksbanken, vars samling sedan 1930-talet är deponerad i Kungl Myntkabinettet.

Som ofta framgår det inte direkt om Beckmann avser mynt eller medaljer, men den här gången gäller det bägge kategorierna. Han fortsätter med att berätta att man också har samlingar av medaljer som slagits utanför Sverige men som har med vårt land att göra.

I fortsättningen rör han ihop det en smula, omnämner att Johan III präglade tjocka silverdalar, varmed han köpte magnaternas i Polen röster samt uppger, givetvis oriktigt, att Erik XIV präglade den bekanta medaljen över Susanna för sin dotter! Man visade honom också en

Professor Johann Beckmann omkring 1770. Samtida kopparstick. Reprofoto J Tam-salu, KMK.

medalj präglad över Lovisa Ulrika till hennes giftermål (Hildebrand I), på vilken sägs en örn som till Sverige förde med sig en pärla. "Jag sade att detta infall föll mig mycket på läppen men fick till svar. Örnarna ta inga pärlor utan plockar upp satkärningar, kanske har man fört en sådan med till oss", och Beckmanns kommentar blir: "Här hör man de så kallade Hattarnas språk".

Efter det misslyckade kuppförslaget 1756 var Lovisa Ulrika ovän med båda partierna, ehuru man annars skulle vilja rubricera yttrandet som mer symptomatiskt för mössornas än hattarnas inställning till henne respektive drottningens till dem.

Berch visade honom några ytterli-

gare medaljer. Dessutom innehåller Beckmanns skildring smärre notiser om medaljer som han förvärvade. Dessa är samtliga välbekanta. Möjligen är det intressantare att konstatera några av honom erlagda priser. Således betalade han en tulltjänsteman nere i Gamla Stan 2½ plåtar för 8 dagars hyra av ett rum med dåliga möbler men med upppassning och ger oss kursen 1 dukat=7½ plåtar. (1 plåt=6 daler kopparmynt.) Senare under resan erbjöds han en jordglob utförd av den bekante A Åkerman. Denna kostade 10 plåtar och ett teleskop 300 daler kmt. Slutligen kan noteras att en resa till Uppsala kostade 4 daler.

EFTERLYSES:

Stulna mynt och sedlar från Kronhuset och Historiska museet i Göteborg!

Inbrotten har enligt docent Harald Wideen företagits av en okunnig person – annars hade han gjort ett bättre urval! – men även om de inte ger någon större pekuniär vinst är förlusten allvarlig för museet. Det vetenskapliga värdet kan inte mätas i pengar.

I Kronhuset hade tjuven gömt sig kvar och brutit upp en monter med fynd från Nya Lödöse. Förutom en "bondgrann" guldring med en kalvariegrupp (Kristi lidande) plundrades ett par senmedeltida myntskatter med låghaltiga hvider och skillingar:

1. Fynd vid muddring i Sävån vid Gamlestaden. Det bestod av en visbygote samt 170 hvider, flertalet från Malmö (Kristoffer, Riksrådet 1448 och Kristian I). Av mynten kvarlämnades goten samt 51 hvider. (Förteckning se H. Wideen. Myntfynden i Västergötland, 1934, nr 258).

2. Danska silvermynt från Gamlestadsvägen i Göteborg, inlösta för Göteborgs museum. Totalt 46 st, fördelade på Hans (skillingar från Köpenhamn och Malmö, en sexpenning), Frederik I (6-penningar Aalborg, Köpenhamn, Landskrona, Malmö, Ribe, 4-skillling Köpenhamn 1532), Kristian III (4-skilllingar, Aarhus, Roskilde).

I museibyggnaden på N. Hamngatan stals i januari ett antal sedlar från banker i västra Sverige. Av de sex har fyra dykt upp i handeln i Göteborg. Den person vid namn Wanker på Södra vägen 93 i Göteborg som förmedlat dem har vägrat uppgå för polisen av vem han köpt dem – härmed varnas läsare i Väst-sverige! De sedlar som inte återkommit är:

1. Borås Enskilda Bank, 5 riksdaler rmt 1866.

2. Christinehamns Enskilda Bank, 10 riksdaler rmt 1866.

Den som erbjudes eller erbjudits något av ovanstående bör genast kontakta polisen eller Göteborgs historiska museum (tel 031/13 07 27).

Till sist ett allmänt råd till såväl museer som enskilda: om man blir bestulen, gör först givetvis polisanmälan men ring sedan själv *omgående* runt till alla handlare, inte bara Sveriges Mynthandlares Förening (självklart i och för sig).

LL1

När Gustav III besökte Rikets Ständers Bank

Av TORGNÝ LINDGREN

Gustav III lät den 27 maj 1777 genom utskickat bud meddela bankofullmäktige, att han ämnade komma till banken på eftermiddagen samma dag.

Det var inte något intresse för bankens verksamhet, som låg bakom besöket. Kungen ämnade anordna ett fyra dagars tornerspel på Adolf Fredriks torg på Södermalm (nuvarande Mariatorget). Han hade bestämt, att han och hans tolv riddare skulle antråda utmarschen till tornerplatsen från bankohuset. Därför ville han ta rummen i bankohuset i ögnasikte för att utrona, vilka av dem som skulle kunna begagnas såsom omklädningsrum för honom själv och riddarna.

För att ta emot kungen infann sig på eftermiddagen ovannämnda dag såväl bankofullmäktige som samtliga bankokommissarier i banken. Vid 5-tiden anlände kungen, åtföljd av hovstallmästaren Adolf Fredrik Munck, "hans kongl. maj:t vid utstignandet ur vagnen i underdånighet emottagen av herrar bankofullmäktige, till vilkas sessionsrum hans kongl. maj:t täcktes först sig begiva", omtalas det i bankokommissariernas protokoll den 27 maj 1777. Därefter gick kungen igenom samtliga avdelningar i banken. Vidare lät han "i nåder taga en kort underrättelse om bankens första inrättning, varje departements enskilda göromål, arbetssättet och vad bankens kommissarier i synnerhet ålåg att bevaka, ävenväl om vården så väl av bankens redbarheter och handlingar med mera samt metod och säkerhet för sedlarnes tryckning och stämplande". Kungen avslutade besöket med en visit i sedeltryckeriet och stämpelverket, det vill säga de avdelningar i banken, som hans morbror prins Henrik av Preussen inte fick se vid sitt besök i banken 1770 (se SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT 1982 nr 2, s. 36). Kungen "behagade över alltsammans betyga ett nådigt nöje".

Uppenbarligen dog inte något av bankens tjänsterum till omklädningsrum för kungen själv och hans riddare. Kungen förklarade nämli-

gen till slut, att han skulle "giva allernådigst tillkänna, vilken av torneringsdagarna hans kongl. maj:t ämnade nyttja herrar bankofullmäktiges sessionsrum".

Jämt en vecka senare, på förmiddagen den 3 juni, lät kungen meddela, att han samma dag på kvällen ville nyttja bankofullmäktiges sessionssal till omklädningsrum. På kvällen kl. 9 "behagade så väl hans kongl. maj:t själv som hans kongl. höghet hertig Karl av Södermanland med samtelige å ömse sidor varande herrar riddare infinna sig i banken", berättar bankokommissariernas protokoll den 3 juni 1777. Sedan samtliga där hade lagt av "den delen av deras ridderliga rustning, som rörde huvudbonaden, nämligen avtagit hjälmen och satt hatt på huvudet i stället, skedde återfärden härifrån i full procession över Järntorget, Stora Nygatan, uppföre Stora Kyrkobrinken till kongl. slottet". Under vistandet i banken täcktes kungen "åt Skeppsbrosidan utur ett fönster i kanslieförmaket taga herrar fältdomares procession i ögnasikte".

Vi kan i detta sammanhang erinra om att tornerspelet finns hugfäst i form av en medalj, som utdelades till deltagarna i spelet och som vi återger härintill som ill. 1.

Även minnet av Gustav III:s så att säga förberedande besök i banken finns bevarat i medaljens form.

Vid bankofullmäktiges sammanträde den 4 juni 1777 yttrade fullmäktigen hovkanslern friherre Fredrik Sparre, att kungen under sitt besök i banken "med en oförtruten noghet besett dess inrättningar i alla departement samt låtit sig i nåder förevisas arbetsmetoden och

styrelsen i nästan alla av verkets grenar". Sparre framhöll, att Gustav III var den första svenska kung, som hade hedrat banken med sin nådiga närvaro. Sparre ansåg, att banken borde hugfästa detta genom att låta slå "en på detta besök lämpad medalj". De övriga fullmäktige fann Sparres hemställan "mycket väl avpassad efter vad förberörde tillfälle fordrade". Fullmäktige beslöt, att banken skulle låta prägla en dylik medalj. Den skulle bli av samma storlek som den, "som på rikens ständers anhållan blivit slagen över 1772 års regementsförändring"; vi återger härintill som ill. 2 den åsyftade medaljen (se om den Nordisk Numismatisk Årsskrift 1941, s. 139 f). Stamparna till medaljen skulle graveras av gravören Gustaf Ljungberger.

Den framstående numismatikern kanslirådet Carl Reinhold Berch var sjuk, eljest skulle bankofullmäktige ha gett honom i uppdrag att föreslå figural komposition och inskrift på medaljen. Nu beslöt fullmäktige att vända sig till vitterhetsakademiens sekreterare lagmannen Erik af Sotberg, som enligt deras åsikt under Berchs sjukdom var "den enda, med vilken man kan rådföra sig om inskriptionerne".

Bland flera förslag, som Sotberg sedermera lämnade, valde bankofullmäktige den 19 juni ett med följande utseende. Åtsidan visar Gustav III:s bröstbild. Frånsidan visar en emblematisk framställning av banken. I medaljfältets mitt ser vi en stående kvinna med sluten krona på huvudet – väl Sverige. Med vänstra handen håller hon i locket till en öppnad kista, fylld med mynt. På högra armen håller hon ett ymnig-

Ill. 1. Medalj utdelad till deltagarna i tornerspel på Adolf Fredriks torg år 1777. Gravör Gustaf Ljungberger. Beskriven av B.E. Hildebrand: Gustav III nr 39. I Kongl. Myntkabinettet. Foto (liksom följande): Nils Lagergren, ATA.

Ill. 2. Rikets ständers medalj över ny regeringsforms antagande år 1772. Gravör Gustaf Ljungberger. Beskriven av B.E. Hildebrand: Gustav III nr 22. I Kungl. Myntkabinettet.

Ill. 3. Rikets ständers banks medalj över Gustav III:s besök i banken år 1777. Gravör Gustaf Ljungberger. Beskriven av B.E. Hildebrand: Gustav III nr 38. I Kungl. Myntkabinettet.

hetskorn, överfyllt av mynt. Snett bakom henne står en avbruten pelare med de fyra ståndens emblem: svärd, bok, merkuriistav och skära; lutad mot pelaren står en oval sköld med lilla riksvapnet. Kring denna framställning läses ILLI MEA ROBORA CURAE. Denna inskrift betyder "Jag skall ägna mina krafter åt omsorgen om banken" och är således tänkt som ett yttrande av Gustav III. Vi återger härintill som ill. 3 den sålunda beslutade medaljen. – De andra medaljförlag, som Sotberg lämnade in, finns inte bevarade i bankens arkiv.

Sparre anmälde den 4 november, att Ljungberger till honom hade avlämnat stampanna till medaljen; dem hade Sparre överlämnat till kungl. myntet att härdas. Vidare hade Sparre beordrat präglning av sju ex-

emplar i guld av medaljen "att presenteras kongl. maj:t och det kongl. huset". Från kungl. myntet hade Sparre fått underrättelse, att medaljexemplaren skulle vara färdiga två dagar senare, den 6 november. Han hade då för kungen anmält, att bankofullmäktige hade låtit slå en medalj till minne av kungens besök i banken och att de åstundade få överlämna den. Kungen hade förklarat ett synnerligen nådigt välbehag över bankens välvilja och attention samt sagt, att fullmäktige skulle få överlämna medaljen till honom den 6 november.

Bankofullmäktige dryftade nu, om det inte var mest passande, att de lämnade kungen inte bara det medaljexemplar, som var avsett för honom själv, utan också de övriga sex exemplaren, som kungen seder-

mera kunde lämna till sina familjemedlemmar. Denna viktiga etikettsfråga vågade fullmäktige inte besvara, utan Sparre åtog sig att inhämta direktiv av kungen.

Sparre berättade vidare, att Ljungberger hade sagt, att han för stampanna till kröningsmedaljen och till medaljen över Vasaordens instiftelse hade fått 7 200 resp. 7 400 daler kopparmynt. Med hänsyn till att bankens medalj över kungabesöket var av samma storlek som dessa båda medaljer, hade Ljungberger uttryckt den förhoppningen, att banken nu skulle ge honom samma arvode.

Medaljen till minne av Gustav III:s kröning är mycket riktigt lika stor som medaljen över kungabesöket i banken, nämligen 18:e storleken, men medaljen över Vasaor-

Ill. 4. Medalj till minne av Gustav III:s kröning år 1772. Gravör Gustaf Ljungberger. Beskriven av B.E. Hildebrand: Gustav III nr 15. I Kungl. Myntkabinettet.

dens instiftande är ganska liten, alltså av 7½ storleken; sannolikt har Ljungberger inte talat om sistnämnda medalj utan om någon annan, men Sparre har blandat ihop dem. Vi återger härintill som ill. 4 den av Ljungberger graverade kröningsmedaljen.

Bankofullmäktige tillerkände Ljungberger i arvode 400 riksdaler specie, vilket efter 1776 års realisa-

tionsgrund motsvarade exakt 7 200 daler kopparmynt.

Till bankofullmäktiges protokoll den 10 november 1777 antecknades, "att utom det ena exemplaret i guld, som herrar fullmäktige *en corps* haft den nåden att till kongl. maj:t i underdånighet överlämna, hade kongl. maj:t även behagat i nåder emottaga de 6 övriga exemplaren i guld av den över konungens besök i banken

slagne medalj, för att själv dem utdela till deras maj:ter drottningarne och det kongl. huset".

Förutom guldexemplaren till kungafamiljen skänkte banken silverexemplar till riksråden; därjämte erhöll Sotberg ett silverexemplar som erkänsla för att han hade gett idén till medaljens frånsida.

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan ett par år etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 19 företag i åtta olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige. Samtliga är medlemmar i Svenska Numismatiska Föreningen och har skrivit under uppropet mot myntförfälskningar – Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

De nuvarande medlemmarna är:

B. Ahlströms Mynthandel AB
Kungsgatan 28, Box 7662
10394 Sthlm 7, tel. 08-14 02 20

Yngve Almer Mynthandel
Storgatan 49, Box 2068
700 02 Örebro, tel. 019-13 50 61

Amneklevs Mynthandel
Skolgatan 20, 602 25 Norrköping
tel. 011-10 29 50

Hirsch Mynthandel AB
Malmskillnadsgatan 29
111 57 Sthlm, tel. 08-11 05 56

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11
371 35 Karlskrona, tel. 0455-813 73

Malmö Mynthandel AB
Kalendegatan 9, 211 35 Malmö
tel. 040-11 65 44

Mattssons Mynthandel
Kungsängsgatan 21B
753 22 Uppsala, tel. 018-13 05 54

Mynt & Medaljer HB
Sveavägen 96, Box 19507
104 32 Stockholm, tel. 08-34 34 23

Myntet i Malmö
Stora Nygatan 17, 211 37 Malmö
tel. 040-12 99 30

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Nybrogatan 36, Box 5132
102 43 Sthlm, tel. 08-62 62 61

Norrälje Mynthandel AB
Tullportsgatan 13, Box 4
761 00 Norrälje, tel. 0176-168 26

Myntaffären Numis
Kaserntorget 6, Box 2332
403 15 Göteborg, tel. 031-13 33 45

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 502 31 Borås
tel. 033-11 24 96

Peo Mynt & Frimärken AB
Drottninggatan 29, Box 16 245
103 25 Sthlm, tel. 08-21 12 10

Strandbergs Mynt & Frimärkshandel AB
Arsenalsgatan 8, Box 7377
103 91 Sthlm, tel. 08-20 81 20

Svea Mynt & Frimärkshandel AB
Stureplan 4, Box 5358
102 46 Sthlm, tel. 08-14 46 40

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 Göteborg
tel. 031-20 81 11

R. Uppgrens Mynthandel
Renstiernsgatan 29, Box 11 080
100 61 Sthlm, tel. 08-44 82 81

Håkan Westerlund Mynthandel AB
Vasagatan 42, 111 42 Sthlm
tel. 08-11 08 07

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19507, 104 32 Stockholm, tel. 08-34 34 23

MÅNADENS MYNTPORTRÄTT

Heinrich LXXII av Reuss, yngre linjen Ebersdorf

Som kontrast mot vårt förra myntporträtt, världshärskaren kejsar Augustus, visar vi denna gång en dop-peltaler från 1847 med bilden av en furste, som inte satt några nämnvärda spår i historien – Heinrich LXXII (den sjuttioandre!) av Reuss, yngre Linie. Han innehar emellertid ett rekord som nog är svårt att nå – sin regentsiffra. I Sverige nöjer vi oss med 16 Karl och 14 Erik, och då är ändå några icke existerande förhistoriska kungar inräknade. Hur är det möjligt, att detta lilla furstendöme nått ett sådant högt tal? För att svara på detta får vi gå till dess historia.

Reuss ligger mitt i Tyskland, mellan Sachsen, Bayern och de sachsiska hertigdömena. Det tillhörde från 1920 Thüringen, numera området Gera i Tyska Demokratiska Republiken. Ytan var 114 kvadratmil.

Furstehuset härstammar från de feodala fogdarna (tyska: Vogt) av Weida. Några linjer av detta hus försvann och på 1400-talet återstod Plauen, vars mest berömda medlem var Heinrich I, även stormästare av Tyska Orden (1410–13). Genom sin kamp mot Polen ("Westrussen") fick han binamnet "Der Reusse", något som sedermera övergick på hans dynasti.

Under följande århundrade delades huset Reuss i en äldre och en yngre linje (1564). Båda dessa splittades därefter ytterligare, något som var typiskt för det feodala Tysk-romerska riket. Genom att sedermera några av grenarna på detta rika träd dog bort förenades 1768 hela den äldre linjen under huset Reuss-Obergreiz. Tio år senare (1778) upphöjdes den regerande riksgreven Heinrich XI till riksfurste av kejsaren. Den yngre linjen hade 1647 delats i grenarna Gera, Schleitz och Lobenstein, den sistnämnda 1671 ännu en gång i Lobenstein och Ebersdorf. Två år senare blev alla riksgrevar. Något förklarades situationen 1802, då grenen i Gera dog ut och ärvdes av de tre andra. 1806 blev dessa upphöjda

Heinrich LXXII av Reuss, yngre linjen Ebersdorf, 2 Taler 1847. Kungl Myntkabinettet. Foto J Tamsalu.

till riksfurstar – i grevens tid, skulle man kunna vitsa, eftersom Tyska riket kort därefter upplöstes. Lobenstein dog ut 1824 och övertogs av Ebersdorf, där vår Heinrich LXXII regerade sedan två år.

Denne furste fick uppleva sitt 25-åriga regeringsjubileum 1847, som firades med såväl medaljutgivning som en jubileumstaler. Det följande året var fyllt av politisk oro i hela Europa efter den franska februarirevolutionen. Fursten abdikerade den 1 oktober till förmån för grenen Schleitz, där Heinrich LXII regerade. Härigenom var Reuss, yngre Linie, åter förenat under en regent. Kanske vi skall tillägga, att det fanns familjefördrag som reglerade såväl arvsrätt som vissa praktiska angelägenheter. Sedan slutet av 1600-talet representerade den äldste regenten som innehavare av ett Seniorat (ofta utsatt på mynten) de andra i utrikes frågor. Sedan mitten av 1700-talet slog alla linjerna sina mynt i kretsmyntorten Saalfeld fram till 1833; därefter övergick man till Berlin (1840).

De två Reuss – äldre Linie och yngre Linie – blev 1871 medlemmar av Tyska riket och innehade samma mynträtt som de större delstaterna, ehuru den inte utövades

regelbundet. 1918 avsattes de sista furstarna av Reuss och, som nämnt, kort därefter uppgick deras område i Thüringen.

Men hur var det nu med numringen, undrar den otålige läsaren! Jo, den fastställdes i ett familjefördrag 1690 ("Namenrezess von 1690"). Sedan länge hette *alla* medlemmar av dynastin Reuss *Heinrich*. Man beslöt nu, att alla som tillhörde den äldre linjen skulle numreras från I till C (1–100), varefter man skulle börja på ny kula. Inom den yngre linjen började man med I vid varje nytt århundrade och numrerade så långt man kom, fram till nyårsnatten 1700, 1800, 1900... Alla manliga medlemmar av samtliga grenar fick ett nummer, vare sig de regerade eller inte. Trots detta är antalet ganska imponerande. Vår ovan avbildade Heinrich LXXII av linjen Ebersdorf var född 1797 och alltså en av de sista av yngre linjen, som föddes inom det adertonde seklet.

Här får vi också en förklaring till att Heinrich LXVII av Reuss, yngre Linie Schleitz, vid sin död 1867 efterträddes av sin son Heinrich XIV – den förre var född på 1700-talet (1789, alltså äldre än sin släkting Heinrich LXXII av linjen Obersdorf), den senare på 1800-talet.

Den äldre linjen skulle teoretiskt kunna ha uppvisat någon regerande och myntutgivande medlem med ett högre ordningstal än 72, men så blev inte fallet. Den siste med sitt namn på ett mynt var den sinnessjuka Heinrich XXIV (från 1902), vars furstendöme förvaltades av släktingen av den yngre linjen.

LITTERATUR:
B Schmidt och C Knab: *Reussische Münzgeschichte*. I–IV. Dresden 1907–15.

K Jaeger: *Die Münzprägung der deutschen Staaten vor Einführung der Reichswährung*. Band 12. *Mitteldeutsche Kleinstaaten*. Basel–Stuttgart 1972.

FRÅGE-SPALTEN

Fråga:

Med anledning av att jag har för avsikt att i pressen kommentera Mac Keys *Myten om Ubsola* skulle jag vara mycket tacksam, om jag möjligen skulle kunna få upplysning om följande:

Har i Sigtuna påträffats spår av myntprägling?

Olof Skötkonungs påträffade mynt uppges till antalet växla mellan 96 till ca 300. Vad är det rätta antalet?

Var i landet har sådana mynt påträffats?

Med vänlig hälsning

Olof Langlet,
Ulricehamn

Svar:

Ovanstående fråga kommer, skulle man kunna säga, i rättan tid efter de så uppmärksammade TV-programmen som sökt flytta svearna under förhistorisk tid till Götaland och i så hög grad framhävt Västergötland (ett alldeles tillräckligt säreget och intressant landskap som det är!). Eftersom jag ändock haft för avsikt att i denna tidskrift ta upp frågan om Sigtuna-myntningen, som Mac Key berör i sin bok och som ventilerades i ett av TV-programmen, skall jag låta svaret bli en smula utförligare och dessutom behandla några problem som inte direkt sammanhänger med frågan om *var* mynten slogs.

Litteratur

Låt mig först säga något om litteraturen samt om vetenskapens ståndpunkt i dag. Olofs mynt och i någon mån sonen Anund Jakobs – som är mycket sällsyntare – har länge syselsatt forskningen. Olaus Petri visste att Olof slagit mynt i Sigtuna och pionjären bland myntforskare, Elias Brenner, tar upp dem i sin *The-saurus nummorum* (1691). Från senare tid bör man särskilt nämna Hans Hildebrand (i *Sveriges medeltid* 1879–1903, nytryck av partiet om mynt 1969), S Svensson (i *Nu-mismatiska Meddelanden* XXIII, 1923), Erik Persson (Gamby) (i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1936), Bengt Thordeman (i *Nordisk Kultur* XXIX, 1936), Nils Ludvig Rasmusson (främst artiklar i *Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid*),

flera olika författare (bl a B Malmer, L O Lagerqvist och N L Rasmusson) i samlingsverket *Commentationes de nummis saeculorum XI–XI in Suecia repertis*, 1–2 (utg av K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien). Den främsta moderna studien över Olof skötkonungs mynt är författad av Brita Malmer: *Olofs skötkonungs mynt och andra Ethelredimitationer* (Antikvariskt Arkiv 27, KVHAA, 1965). Sedan hon skrev detta arbete har ytterligare mynt från Olof kommit fram (kortfattat publicerade i Kungl Myntkabinettets årsberättelser i *Nordisk Numismatisk Årsskrift*; årg 1979–81 ännu ej utkomna). Det stora fyndet från Näs, Uppland, har på grundval av arkivalier och teckningar från 1706 publicerats av Malmer, Rasmusson m fl forskare i den ovanstående *Commentationes* 2. Undertecknad har sammanfattat sina och andras (främst Malmers) forskningsresultat i en handbok: *Sveriges mynt under vikingatid och medeltid* (1970). En allmän översikt ges av mig och E Nathorst-Böös i *Mynt, sedlar och medaljer* (1981). Anund Jakobs mynt har jag ingående behandlat i *Commentationes* 2, varvid dock bör framhållas, att professor C J Becker, Köpenhamn, nyligen i en artikel i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* bevisat, att det i Hardaknuts namn slagna mynt, som brukat föras till Sigtuna (sist i serien efter Anund Jakob och Knut den store) icke har tillkommit där – en lättnad för mig, eftersom det väger för litet för att passa i detta sammanhang!

Fynden

Den utförligaste förteckningen över fynd finns hos Person (Gamby) i NNA. Malmer 1965 förtecknar de tidigaste fynden (s 47), vilka är från Södermanland (Eskilstuna, det ojämförligt största med över 130 ex), Uppland (Näs, väl det näst största, men skingrat), Gotland (Rågåkra resp Digeråkra) och Danmark (Yholm).

Utbredningen av en mynttyp är, i synnerhet under vikingatiden, inte något som man kan bygga alltför mycket på, särskilt sedan den cirkulerat en tid. Endast fynd med mycket tidig nedläggningstid som de

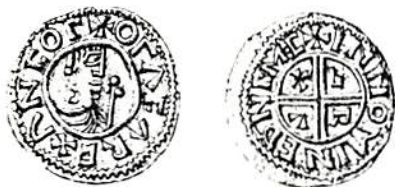
nämnda kan säga oss något. När det gäller de äldsta skatterna med Anund Jakobs och Knuts Sigtunamynt är de från Ångermanland (Rossvik resp Undroms), Norge (Egersund resp Trondheim), Gotland (När), Finland (nära Åbo), Polen (Rychno) och Tyskland (Lübeck). Eftersom fler mynt slagna i tex Bagdad, Köln och London under vikingatiden hittats på Gotland än i resp länder har man dock vara försiktig med slutsatserna... Tilläggas bör givetvis, att vi vet att dessa importerats till Norden som resultat av energisk handel och utpressning, medan Olofs obetydliga och kortvariga myntprägling knappast tillkom för att spridas på samma sätt. (Sigtunamynt är kända från östliga fynd, Finland, Polen, Baltikum, Polen, Ryssland, områden som hade livliga utbyten med inte minst Sverige, de två senare även på den dynastiska planet.)

Beträffande fyndens utbredning även senare (Person s 146 ff) har hittills inte ett enda Sigtunamynt påträffats i Västergötland, men däremot i skånelandskapen, Danmark, Tyskland (ej medtagna av Person) och, som jag sade, längre österut. Att Gotland leder är inte så märkligt, eftersom mer än hälften av alla vikingatida myntskatter är nedgrävda på denna ö. Bland senare års fynd märks ännu en skatt från Eskilstuna, som också innehöll mynt från Olof, men den var nedgrävd senare på 1000-talet.

En av Olofs skötkonungs penningar, slaggen ca 995. Kungen tituleras här "svearnas konung" (obs att P är=W som på de anglosaxiska mynten). Myntmästaren heter Godwine och myntorten Sigtuna förkortas SIHT. (Liksom följande bilder efter H Hildebrand, *Sveriges medeltid*. Mynten i Kungl Myntkabinettet).

Antalet kända bevarade exemplar av Olofs mynt anges till över 300; enligt min mening kan det vara bortåt 400, då åtskilliga i privat ägo inte kunnat registreras av Kungl Myntkabinettet. Som jämförelse vill jag nämna, att det inte finns mer än mellan 30 och 40 mynt från Anund Ja-

En av Olof skötkonungs penningar, slagen ca 995. Kungen tituleras här "svearnas konung" (obs att P är=W som på de anglosaxiska mynten). Myntmästaren heter Godwine och myntorten Sigtuna förkortas SIHT. (Liksom följande bilder efter H Hildebrand, Sveriges medeltid. Mynten i Kungl Myntkabinettet.)

nämnda uppsats i Num. Chronicle). Språket på mynten är (frånsett återgivandet av namn) latin med en liten inblandning av anglosaxiska.

Vi vet numera åtskilligt mer om en myntmästares ställning, inte minst tack vare den brittiska forskningen (särskilt professor Michael Dolley, som besökt oss ett tjugotal gånger för att gå igenom de tiotusentals A/S mynten – en uppsats av honom och mig i *British Numismatic Journal* 1962 behandlar ett speciellt problem. Knut den stores omstridda Sigtuna-mynt). De har inte graverat några stammar, utan haft översyn över myntningen. England har ju under Ethelred II ett mycket stort antal myntorter (väl delvis för att undvika att alltför mycket silver föll i plundrars händer). Trots detta var myntpolitiken mycket centraliserad och man bytte typer med jämna mellanrum. Stammar graverades vanligen bara vid de största myntorterna – som blev ett slags stampcentraler – och försågs där med den ansvarige myntmästarens namn samt ortens. Beträffande typbytet i England har jag gjort en sammanfattning med bilder i mitt arbete från 1970. Som halten var god kom man att imitera dessa mynttyper på många håll, inte bara i Norden. Vikingakungarna i Dublin gjorde det omkring år 1000, för att ge ett exempel. Typiskt för dessa imitationer är, att endast en del av dem har korrekt inskrift. Den var ju inte så viktig, eftersom nordborna inte läste latinsk skrift (runinskrift på mynt förekommer senare, under mitten av och senare delen av 1000-talet i Danmark och Norge, där myntningen var kontinuerlig; i Sverige slutade all myntning ca 1030 och återupptogs först mer än 100 år därefter). Flertalet mynt från Dublin (Dyfelein) är alltså inte slagna med kung Sihtric (Sigtrygg) Silkbeards namn, utan Ethelreds!

Myntningens början

Myntningen tar sin början nästan samtidigt i Danmark, Norge och Sverige (se härom Malmers uppsats i *Commentationes* 1). Dessa mynt kan, på grundval av såväl fynd som den engelska typ de imiterar (CRVX), dateras tämligen väl, nämligen till ca 995. De danska bär Sven tveskäggs, de norska Olav Trygvassons namn, och är mycket sällsynta. Som myntmästare uppträder en viss Godwine, även känd från Sigtunamynten vid denna tid. Nam-

net är vanligt i England; Malmer (*Commentationes* 1) vill dock inte utesluta att det kan vara samma man. Kanske var han en missionär och "handelsresande" i myntning i samma person. Den danska och norska präglingen (som inte anger myntorten, endast att Godwine är resp danskarnas och norrmännens *monetarius*) upphör nästan genast för att återupptas först under resp Knut den store och Olav Haraldsson. I Sverige däremot pågår den några år och Olof har flera myntmästare. Senast i början av 1000-talet har man slutat slå mynt med begriplig inskrift. Sist bland dessa kommer en typ som imiterar en ny engelsk, *Long Cross*. Den är slagen av en viss Thregr. I likhet med några av CRVX-mynten är den stämpelkopplad med rent barbariserade mynt, men i större omfattning. (Stämpelkopplingar, ett viktigt "verktyg" för numismatikern, kommer sig av att överstampen nöts mer än understampen. Man finner sålunda mynt, där en "gammal" sida används med en nygraverad; så går den förra sönder och den senare kombineras med ännu en, osv, så att man i bästa fall får hela stampkedjor. Se s 400 i min uppsats i *Commentationes* 2 och Malmer 1965). Det finns ett mycket större antal skandinaviska imitationer i våra fynd än mynt som på grund av inskriften kan hänföras till Sigtuna eller till vissa danska myntorter, Norge osv. Var de tillverkats är i de flesta fall osäkert, men några är troligen danska, andra svenska (de irländska har jag redan nämnt). Genom stämpelkopplingar är dock några mynt direkt hänförliga till Sigtuna (se min katalog 1970), o m två som imiterar bysantiska förebilder (allt påvisat av Malmer).

Gravörer och förlagor

Redan en jämförelse mellan de tre Godwine-mynten från Sven, Olav och Olof visar, att tre olika gravörer (med olika verktyg) tillverkat stamparna. Dessa yrkesmän – som *inte* kan ha varit engelsmän – har säkerligen nästan alltid varit nordbor; med våra utmärkta guldsmeder behövde vi inte importera hantverkare!

De behärskade inte latinsk skrift. Om myntverkstaden saknade en i latinsk skrift kunnig person, imiterade man helt enkelt de cirkulerande mynten, mest anglosaxiska (som framgått även bysantinska). Det

kob och Knut, fördelade av mig på 21 typer, om vi utesluter Hardaknut (ytterligare en typ och några av mig tidigare okända exemplar har publicerats under senare år av T Talvio (i *Nord Num Unions Medlemsblad* 1979:6, s 106 f, i *Numismatic Chronicle* 19 (1979), s 221 ff, m fl). Totalt utgör Sigtuna-mynten mindre än 1/2 procent av cirkulerade mynt i Norden under senare delen av vikingatiden.

Myntverkstaden

Så frågan om fynd i Sigtuna. Nej, inga spår av mynttillverkningen har påträffats där, men en del mynt från vikingatiden, däribland en sk skandinavisk imitation. Det förvånar mig inte. För min del tror jag inte – för att övergå till teoriernas gungfly – att det slogs några mynt i själva staden. De torde ha tillverkats på kungsgården i det sk Forn-Sigtuna, nuvarande Signildsberg, ett par kilometer fågelvägen över vattnet, från den nuvarande staden. Tyvärr är det inte utgrävt (herrgården är i privat ägo), men talrika fornminnen syns för blotta ögat. Ett sådant antagande kan jag inte bevisa, men mycket talar för det. Om jag får hänvisa till min och Nathorst-Böös sammanfattning i ovancitat. arbete (som kom ut i höstas, förhoppningsvis finns det på biblioteket i Ulricehamn), s 120–122, som en inledning i problematiken, vill jag sedan tillägga följande.

Myntmästare

Olofs myntmästare var, av namnen att döma, med ett enda undantag (Thregr) engelsmän, Anunds var mera blandade (se min utredning i *Commentationes* 2, s 397 f.), nämligen två okända i annat sammanhang, en med dansk stavning, ett par säkert engelska (jfr Talvios ovan-

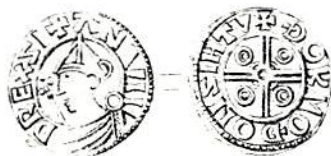
finns nästan alla stadier, från ganska goda, läsliga kopior med främst Ethelreds eller Knuts inskrifter, över till meningslösa bokstavsanhopningar. Viktigast var givetvis att få ut mynten. De *begripliga* inskrifterna på Olofs och andra vikingakungars mynt förutsätter med andra ord en arbetsledare (myntmästare) som behärskade det latinska alfabetet. Helt visst är det vanligen deras namn vi återfinner på framsidan. Ett par av Olofs mynt har få texter, som inte använts på något annat känt europeiskt mynt. Den ena lyder IN NOMINE DNI M C, där M C kan stå för m(onetarius) G(odwine) och resten betyder "i Guds namn". Den andra, som är retrograd, läses SCEAT NONETA ON och är utförd av en oskicklig gravör, som inte använt punsar och dessutom beräknat utrymmet så dåligt, att han inte fått plats med myntortens namn. "Sceat" är ren anglosaxiska och betyder "skatt" (se min uppsats: *Olof Skötkonungs Sceat-Münze*, *Dona Numismatica* 1965, s 73–78). Gravören kan inte ha tagit dessa inskrifter från andra mynt, han måste ha fått dem sig förelagda. Den religiösa inskriften och andra liknande (Situne Dei=Guds Sigtuna) tyder på, att myntmästarna är att söka i kretsen av engelska missionärer, på samma sätt som i senare tid en missionär från Europa hos sk primitiva folk fått fungera som hövdingens medhjälpare i diverse praktiska angelägenheter.

Mynträkning

Så mycket om myntmästarna. De undersökningar som bl a Malmer gjort, visar att Olofs mynt knappast är slagna efter någon känd mynträkning eller efter det vikingatida viktssystemet. Varför har de då tillkommit? Min teori är, att vi under vikingatiden genomgick tre stadier i vår attityd till mynten. Under det första vägdes de tillsammans med ringar och annat silver och hade samma värde som skrotsilver. Under det andra har man upptäckt, att äkta mynt (det fanns falska: avtryck av tänder, knivhugg etc visar att våra förfäder var misstänksamma) höll en hög silverhalt. De fick då ett högre värde än skrotsilver, men vägdes fortfarande, räknades ej. Detta är anledningen till att Olof slog mynt under några år, då han dels måste ha haft tillgång till silver, dels hade bra rådgivare, dels kanske hade behov

Olofs mynt slaget av Thregr och med kungatiteln "on Sidei". utläst "Sihtune Dei", dvs "(konung) i Guds Sigtuna".

Ett av Anunds mynt från mitten av 1020-talet, slaget av myntmästaren Thormoth (stunget D=Th) "on Ziht".

av mynt för något speciellt ändamål. Det tredje stadiet tycks komma på 1020-talet. Nu börjar man betala styckvis, kanske under starkare engelskt inflytande, sedan Knut blivit *rex totius Angliae*. Anunds mynt väger drygt 1 gram och passar bra efter det svealändska viktsystemet, där det gick 192 penningar på 1 mark silver (ca 208–210 g). Tilläggs bör, att man i Västergötland fram till slutet av 1200-talet räknade dubbelt så många penningar på marken som i Svealand (se min inledning till medeltiden om de tre mynträkningarna i Sverige i mitt arbete från 1970). Jag skall här inte gå i detalj beträffande detta problem, men så mycket är klart att när myntningen återupptas i Svealand och Götaland under Knut Eriksson (1167–96), väger penningen från den okända uppsvenska myntorten (sannolikt Uppsala, dvs Östra Aros) dubbelt så mycket som den från Lödöse (0,30 mot 0,15 g) och denna skillnad uppehålls till och med Magnus ladulås – av allt att döma får fastlandet en gemensam räkning ca 1290, och det blir den svealändska. En annan sak är, att den sk götaländska räkningen inskränkt sig i huvudsak till Västergötland, medan Östergötland åtminstone till 1200-talets mitt främst tillämpat den gotländska. Västergötland är ett penninghistoriskt mycket intressant landskap. I Svealand upphör under medeltiden användningen av utländska mynt, men icke så i Västergötland (och på Gotland). Sterlingar och gros tournois från respektive

England och Frankrike (samt imitationer) tycks ha använts där (jfr Dolleys och min uppsats i *Fornvännen* 1959, 2–3, s 113 ff och särskilt exkurs 3).

Olof och Husaby

För att återgå till ämnet har jag noterat, hur Mac Key och inte minst TV-programmet tagit upp Olof, hans myntning och Husaby i Västergötland som om ingen forskning ägt rum sedan 1800-talet. Källkritiskt sett kan man inte jämställa skaldepiktning, Snorre, Västgötalagens kungalängd, Adam av Bremen, senmedeltida krönikor m m i en enda röra som skett här. Se bara på årtal för Olofs förmenta dop i Husaby källa (1008)! Detta bygger på en senmedeltida krönika, vars författare tror att Olof levde i början av 1100-talet och sätter in årtal "1108". En historiker under 1800-talet (jag tror Hans Hildebrand) vill då göra gällande, att det var en felskrivning för 1008. Det är allt! (I sin bok tror jag att Mac Key anger 1020, men det är kanske också felskrivet...) Och hur behandlas Sigfridslegenden! Det är precis som om Toni Schmid skulle ha skrivit sin avhandling om S:t Sigfrid (1931) i vattnet! Här avlivar hon en stor del av legendbildningens historiska värde. Mynten är nästan det enda konkreta vi äger – de bevisar att Olof existerat, och de gör det sannolikt att han var kristen redan vid trontillträdet. Måhända har hans barn döpts något senare och *kanske* i Husaby. Myntningens övergång i barbariserande efterbildningar i Sigtuna i början av 1000-talet tyder på, att kungen inte längre satt på sin kungsgård där; har han dragit ner till Västergötland har naturligtvis hans engelska rådgivare följt med, och med dem kunskapen om hur inskrifterna borde se ut. Men det är bara gissningar – professor Malmer forskar nu i de skandinaviska efterbildningarna och vi får väl se, om myntningen kan påvisas ha fortsatt efter ca år 1000/1005. Att den återupptogs efter 1022 är i varje fall klart, liksom att den slutade för lång tid ca 1030.

Husaby, ja. Om vi vill vara mycket källkritiska kan vi säga, att det finns många Husaby i främst Svealand, några i Götaland – hur vet vi att det Husaby som biskopen övertog under medeltiden är det rätta? Han (biskopen) hade ju all anledning att knyta Sigfrid, Olofs dop etc till sin egendom och borg. (Och vem

har sagt, som det påstods i TV-programmet, att tornet är från 1000-talets början? Ingen forskare i alla händelser – på sin höjd är nedre delen från 1000-talets slut. Snart får vi väl Olofs och hans drottningns förmenta gravar – från ca 1100 – uppvisade igen! Den ena är inte ens på ursprunglig plats, om man får tro utgrävorna.)

Namnet Sigtuna

Låt mig till sist ta upp frågan om namnet Sigtuna=Sätuna på mynten. Det är inte alls korrekt – som Mac Key påstår – att det vanligen skrivs SITUNE. För det mesta är ortsnamnet förkortat och då kan man inte alls bevisa något, eftersom gravörrerna, som skulle klämma in ett visst antal bokstäver längs kanten, vanligen inte hade mycket plats kvar när de under inpunnsningen/graveringen kom till slutet av omskriften (där Sigtuna alltid står och dessutom inte visste vilka bokstäver som var av betydelse (de mest säregna förkortningar och stavningar förekommer). Om vi tar med Anunds och Knuts mynt blir det följande: S, SI, ZN, ZTNETEI (=Situne Dei?), ZTUNE, ZITUEN, ZTUN, ZTNETA, ZTUE, SIDEI på åtsidorna (Olof tituleras där ibland svearnas kung, ibland kung "i Situna" eller "i Guds Sigtuna"), ZIT, ZT, ZIT, ZTUNE, ZIHT, ZIN, ZI, ZIH, SED på Olofs fransidor (i några fall har myntortens namn inte fått plats alls); SITUN, S, SP, SIHT, SIHTUN, ZIHTU, PITUN, SIH (vanligast är SIH och SIHT) på Anunds och Knuts fransidor.

SIHTUNE synes vara den korrekta stavningen, när man fått plats med samtliga bokstäver. Nu är det bekant för språkforskarna och väl också de allmänbildade, att de nordiska språken var mycket likartade under vikingatiden, både i ordförråd och grammatik, till stor del också uttal. På 1200-talet börjar de skilja sig åt. Det ljud, som på Olofs och Anunds mynt betecknas med H (jfr Sihtric ovan!), finns ännu kvar i isländskan och är ett slags svagt G med ett inslag av tyskt ch. Det förvandlades hos oss till G, Sihtuna blev Sigtuna. Omvandlingen var "färdig" på 1200-talet, då en penning (brakteat), slagen i Sigtuna (den är påträffad på Åland), har stavningen SIGT(VN). (Se vidare för bild och bestämning Rasmusson-Lager-

Det omdiskuterade Sigtunamyntet från ungefär samma tid och med samme myntmästare, som anger Knut den store som "rex Sp", vilket skall läsas "svearnas konung" (p=w). Vissa forskare anser det vara en imitation, andra att detta (och ett par likartade varianter) visar, att Knut en tid efter slaget vid Helgö 1026 behärskat en del av svearna ("partis suanorum", som det står i hans titulatür i ett enda bevarat engelskt brev från denna tid).

qvist. Mynt från Jomala kyrka, Aländsk Odling 1965, s 33:15 och s 40 f.) Ytterligare ett fragment har föpåsats från en kyrka i Medelpad och publicerats av Kenneth Jonsson för några år sedan (*Nordisk Numism. Unions Medlemsblad* 1974, s 42).

Sammanfattning

Med det sagda har jag förhoppningsvis gjort det klart, att jag inte delar lokalpatrioternas uppfattning om Sätuna som myntort. Sigtuna passar bra, inte minst med hänvisning till de två stora (och äldsta) fynden från Näs och Eskilstuna. Tänk också på hur dessa våra tidigaste städer/handelsplatser uppstod: Helgö, Birka och sist Sigtuna. De anlades på kungens mark – dvs liggande under en kungsgård, Birka under Adelsö – för att få det skydd, som germansk rätt inte tillerkände främlingar. Det primitiva samhället kunde på så sätt få utbyte med andra länder. Någon myntning blir inte aktuell förrän mot vikingatidens slut (parallellt kan födras med Polen och Ryssland, där furstemakten börjar utge mynt mot slutet av 900-talet), tiden är mogen för en sådan innovation. Kungen får en tillfällig inkomstkälla och kanske en känsla av att likna sina kollegor på kontinenten. Men att han skulle ha överlåtit tillverkningen till köpmännen och hantverkarna i själva Sigtuna förefaller mig mycket osannolikt.

Lars O Lagerqvist

"Prästadaler"

"Jag kan väl få en prästadaler" sade min medhjälpare i Falun och räckte fram handen samt skrattade glatt då jag verkade bekymrad och inte förstod honom. Han fortsatte: "Det är ju ett uttryck för handtack". Vad det trevliga uttrycket handtack innebär vet jag och har mött flera gånger i svensk landsort när man velat slå bort varje tanke på uttryck för mer materiell tacksamhet. Men "prästadaler" finns inte med i något sammanhang i SAOB och det har ej lyckats att finna någon numismatiker som kände till det.

Det återstår då att i alla fall ställa frågan: varför "prästadaler"? Om vi utgår från att prästen dels som god kristen ofta och gärna vill demonstrera sin tacksamhet men att dels hans ekonomiska situation är sådan, att han saknar pekuniära tillgångar i myckenhet och dels anser, att tacksamhet inte nödvändigtvis behöver uttryckas i materiella former, kanske saken klarnar något. Prästens handtackning kan helt enkelt med stilla ironi omnämnas som "prästadaler".

E Nathorst-Böös

Vad vill du läsa om i MYNT-KONTAKT?

VI vill gärna låta våra läsare i skilda delar av landet få komma till tals i MYNTKONTAKT. Om du tycker att ett visst numismatiskt ämne bör behandlas i form av en artikel i MYNTKONTAKT, så skicka in ditt förslag till tidskriftens huvudredaktör Lars O Lagerqvist, Söderårby gård, Vansö, 152 00 STRÅNGNÄS.

Vi vill i detta sammanhang påpeka, att artiklar i MYNTKONTAKT måste vara avfattade på svenska, danska eller norska.

Soumalaiset lukijamme voivat, jos niin haluavat, kirjoittaa ehdotuksensa suomeksi. Me käänämme mielellämme ehdotukset suomesta ruotsiksi.

RECENSIONER

Peter Flensburg: Kvalitets-vurdering af danske mønter 1874-1972. P. Flensburgs forlag, Köpenhamn 1981. 36 s., ill ca pris 29:50 inkl moms. ISBN 87-980134-5-9.

De flesta dispyter som uppkommer mellan myntsamlare har till upphov olikheter i bedömning av och uppfattning om mynts kvaliteter. När kvalitetsdiskussioner förs kan det ofta gå hett till, känslorna går höga och omdömena om kollegors förmåga till kvalitetsättning är inte så sällan starkt negativa.

Att få till stånd en allmänt accepterad och lika tolkad norm för mynts kvalitet är en nåd att stilla bedja om.

Försök görs i den riktningen och ett viktigt sådant är den i höstas utkomna handledningen i kvalitetsbedömning av danska mynt av den danske mynthandlaren och numismatikern Peter Flensburg (titel se ovan). Flensburg, välkänd och omtyckt föredragshållare och författare med en omfattande produktion bakom sig, har ägnat mycket tid och kraft åt att få fram denna handledning i kvalitetsbedömning och då alldeles speciellt åt de bilder som skall illustrera de olika kvalitetsgraderna. Författaren har nämligen valt att själv teckna varje mynt i de fem olika kvaliteterna (0, 01, 1+, 1 och 1-), som här beskrivs. Han hade enligt förordet först tänkt sig fotografier som illustrationer men insåg att dessa inte var tillfyllest för att åskådliggöra de olika kvaliteterna tydligt nog. Varje teckning åtföljs av en beskrivande text, utförlig och bra enligt rec:s uppfattning. Man får nog ge Flensburg rätt i att en väl utförd och distinkt teckning – som i föreliggande arbete – är överlägsen ett fotografi när det gäller att visa ett mynts förslitningsgrad. Frågan är bara vem som har orken och tålamodet att framställa teckningar för en större myntserie?

Flensburg har genom diskussioner med samlare och handlare fått fram en genomsnittlig uppfattning om karakteristiska för de olika kvalitetsgraderna. Författarens huvudpunkt är att det enda kriteriet för ett mynts kvalitet är graden av förslitning, och att *efter* kvalitetsangivel-

sen skall följa ev anmärkningar som: varit hängd, plantspor, randfel, probemärke, dubbelprägling, perforerat etc.

Vidare vill Flensburg rätta till en förskjutning i uppfattningen av kvalitet 01 som skett på senare tid. Han menar, att avståndet förslitningsmässigt mellan 0 och 01 varit mindre än det mellan 01 och 1+ och de skall enligt författaren vara lika stora.

Boken begränsar sig till att omfatta de danska mynten från kronmyntperiodens start, det vill säga från 1873 och fram till och med Frederik IX och då är inte jubileums- och guldmynten medtagna, emedan de inte cirkulerat på samma sätt som de ordinarie, och därför är av mindre intresse ur kvalitetsbedömnings-synpunkt, menar han.

Handledningen är lättillgänglig och utmärks av ett jämnt och bra tryck och teckningarna väl reproducerade. Den bör vara samlare av moderna danska mynt till stor nytta och hjälp.

En given reflexion är – när får vi något motsvarande för de svenska mynten? Arbete pågår för att få fram en svensk kvalitetsbok, men svårigheterna är stora och frågan är om inte ambitionsnivån är litet för hög då man tänkt sig ge ut en kvalitets-handbok för en alltför stor tidsperiod.

Kanske Flensburg exempel vore något att taga efter?

Torbjörn Sundquist

Lars O Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös: Mynt med mervärde. Reader's Digest AB, Stockholm 1981, 84 s., rikt ill i färg, 2:a omarb uppl. Pris ca 12:50 kr inkl moms. ISBN 91-7030-061-5.

1975 då myntintresset var på väg mot sin absoluta toppnivå här i landet utgav numismatikerna Lars O Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös påpassligt en liten smakfull publikation, *Mynt med mervärde*, som skulle kunna kallas en snabblektion i myntkunskap och värdering av svenska mynt.

Nu har en andra, reviderad och utökad upplaga utkommit och man måste konstatera att den, i likhet

KARLSKRONA MYNTHANDEL

Lennart Bertilsson
Hantverkargatan 11
371 35 KARLSKRONA

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Öppet månd-fred 10-17
tel 0455/81373

med den första, gör ett behagligt och insmickrande intryck då den samtidigt med en förtjänstfull värderingshjälp innehåller välformulerade och informativa avsnitt om myntens historia, mynttillverkning, myntfynd (med viktig redogörelse för lagen om myntfynd), kvalitetsbedömning, förvaring och rengöring.

Förteckningar över svenska regenter som låtit prägla mynt och över litteratur för vidare studier finns också. Värderingshandledningen som upptar större delen av utgåvan är indelad i två avdelningar, där den första behandlar ett begränsat urval av svenska mynt före 1873 och den andra tar upp samtliga huvudtyper från 1873 till dags dato.

De äldre mynten värdesätts i två, och de efter 1873 i tre kvaliteter där de valda kvalitetsgraderna varierats med hänsyn till de mest adekvata för respektive mynt. De angivna priserna är ett medelvärde för de vanligaste årtalen för respektive mynttyp. Sällsynta årtal har speciellt angivits.

Till sist måste det framhållas att illustrationerna genomgående är utomordentliga med undantag för de över Carl XVI Gustafs mynt. Vår nuvarande regents mynt tycks vara mycket besvärliga att reproducera fotografiskt.

Torbjörn Sundquist

Lars O Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös: Mynten i Gustav I:s registratur. En genomgång. Numismatiska Litteratursällskapet i Göteborg 1981. ISBN 91-970052-7-4. Capris 38 kr. (Beställes från Krabbelderna 15, 417 28 Göteborg.)

Gustav Vasas brev kännetecknas inte av byråkratisk torrhet. Deras språk är i stället mycket färgstarkt och de lämnar otaliga bevis på omfattningen av hans "landsfaderliga"

övervakning. Brevet täcker det mesta av de samhällsliga funktionerna och är alltså en guldgruva (delvis i nästan bokstavlig bemärkelse) även för numismatikerna. Lagerqvist och Nathorst-Böös har därför gjort oss alla – såväl den menige myntsamlaren som forskaren – en mycket stor och berömvärd tjänst genom att plöja igenom det väldiga materialet och därefter sammanföra uppgifterna ur de för oss relevanta breven under numismatiska sakord och personnamn. Hänvisningar lämnas även om löner, priser och myntkurser. Slutligen avbildas de olika utländska mynt som var gångbara även i Sverige.

N U F

PRINCE CHARLES OCH LADY DI

Sommarens kungliga bröllop i London har utlöst en våg av minnespräglings. Kanske viktigast är den crownliknande penning med drottningens officiella porträtt på åtsidan och brudparets dubbelporträtt utfört av skulptören Philip Nathan på framsidan. Bröllops-crownen har ingen valör utsatt men är liksom tidigare jubileums-crowns gällande som lagligt betalningsmedel för 25 new pence. The Royal Mint präglar bröllops-crownen dels i silver (250 000 ex) för samlare och dels i koppar-nickel för den stora allmänheten.

The Royal Mint har också för medlemmar av British Commonwealth präglat 15 andra "proof" bröllops-crowns, liksom den engelska innehållande 28,28 g silver. Dessa sinsemellan olika alster representerar Ascension Islands, Bahamas, Bermuda, Cayman Islands, Eastern Caribbean Currency Authority, Falkland Islands, Gibraltar, Guernsey, Jamaica, Jersey, Mauritius, St Helena, Tristan da Cunha, Turks and Caicos Islands och Tuvalu.

Samlare av minnespräglings får det jobbigt. Lycka till!

F.O.

Teaterpjäser och numismatik

Rubriken förvånar Dig säkert, men det är faktiskt så att gamla tiders stora teaterpjäser innehåller många anspelningar på tidens triviala ekonomiska problem.

Den store Shakespeare's teaterpjäser innehåller så många uppgifter om olika myntsorter att en svenskättling i England – J. Eric Engstrom – 1964 åt Dartmouth College Museum författade skriften "Coins in Shakespeare – a numismatic guide". Boken, som är på 67 sidor, återger de ställen i pjäserna, som behandlar mynt, och avbildar dessa samtidigt. (Parentetiskt kan erinras om att Engstrom 1973 genom Spink i London gav ut boken "The Medallic Portraits of Sir Winston Churchill").

I vårt grannland Danmark har Holbergs pjäser visat sig vara värda en numismatisk undersökning, som resulterat i den år 1953 av Georg Galster utgivna "Mønthistoriske Antegnelser til Holbergs Comedier".

N U F

Ytterligare bruksmynt med årtalet 1981

Brasilien: 50 och 20 cruzeiros 1981, rostfritt stål.

Hong Kong: 5 dollars 1981, kopparnickel.

Italien: 100 lire 1981, acmonital. Marinakademien i Livorno 100 år.

Polen: 50 zloty 1981, kopparnickel. Bolseslaw II Smialy 1058–1079.

Sri Lanka: 5 rupies 1981, kopparnickel. Allmän rösträtt 50 år. 2 rupies 1981, kopparnickel. FAO-mynt.

Thailand: 50 och 25 sraangs 1981, aluminium-brons.

F.O.

AUKTIONER

Sverige

Maj 6. AB Stockholms Auktionsverk

Maj 8. Svenska Numismatiska Föreningen i Växjö

Okt 9–10. B Ahlström Myntauktioner KB, Stockholm

Utländska auktioner:

Maj 4–7. Partin Bank, München

Maj 4–7. Dorotheum, Wien

Maj 10–11. Lantz, München

Maj 24–25. Hess AG, Zürich

Maj 24–26. Giessner Münzhandlung, München

Juni 2–4. Schulten & Co GmbH, Frankfurt/Main

Juni 1–4. Dorotheum, Wien

Juli 6–7. Kress, München

Sept 30. Tempelhofer Münzenhaus Senger, Berlin

Okt 1–2. Tempelhofer Münzenhaus Senger, Berlin

Okt 16. Frank KG, Nürnberg

Nov 4–6. Galerie des Monnaies, Düsseldorf

Okt 10–12. Münz Zentrum, Köln

Nov 24–26. Schenk-Behrens, Essen

Dec 6–9. Kurpfälzische Münzhandlung, Mannheim

En numismatisk bokpärmstämpel

Ernst Nathorst-Böös har i skilda sammanhang skrivit om dekorativ användning av mynt och medaljer. Låt mig i anslutning härtill fästa uppmärksamheten på Isak Colljns artikel "En unik pärmstämpel på ett band som tillhört Fredrik I", som ingick i festskriften *Bok- och biblio-*

tekshistoriska studier tillägnade Gustaf Bernström 15.1.1947. Pärmstämpeln återger aversen till den medalj, som präglades till konung Fredriks kröning 1720.

Något för en bok- och medaljlskande numismatiker att studera!

NUF

FÖRENINGAR

ESKILSTUNA NUMISMATISKA FÖRENING sammanträder i Rinmanskolan. Höstprogram meddelas senare.

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad på AB Västanfors Industriers matsal. S Linjan. Fagersta. Upplysningar tel 0223/116 71 e kl 17.00 och 0223/172 18 kl 08.30–16.00.

FINSPÅNGS MYNTKLUBB sammanträder sista torsdagen i varje månad på Sparbanken Östergötland, Bergslagsvägen 4, Finspång. Upplysningar tel 0122/103 89 el 161 20.

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING har möte 10/5 1982. Lokal: Traktören. Köpmansgatan, Göteborg. Kl 19.00.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria måndagen i varje månad (utom juli och augusti) kl 19.00 i SE-banken. Storgatan 17, Kalmar. Upplysningar tel 0480/135 61, 115 84. Auktioner varje gång.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad på restaurang Storstugan, Stortorget 1, Katrineholm. Upplysningar tel 0150/210 45 el 151 00.

KRISTIANSTADSORTENS NUMISMATISKA FÖRENING har möten med auktion på Hemgården, Norretullsvägen 9, Kristianstad, den 21/5, 18/6, 23/7, 20/8, 17/9, 1/10, 22/10, 19/11, 17/12.

MYNTKLUBBEN NICOPIA har möten andra måndagen i varje månad på Pensionärsgården, V Trädgårdsgatan 57, Nyköping, den 10/5. Upplysningar tel 0155/134 29, 863 84, 128 41.

MYNTSAMLARKLUBBEN GOTEN, Visby, har möten sista torsd. i månaden på Solhem kl 19.30. Upplysningar tel 0498/645 24. Fastställd dag: 27/5.

NUMISMATISKA FÖRENINGEN ÖRESUND, Helsingborg har möten första helgfria onsdagen varje månad på Borgen, Karl Krooks gata 17, Helsingborg. Upplysningar tel 042/13 33 40.

SAMLARKLUBBEN NUMIS, Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar tel 018/11 50 00 el 12 80 10.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB håller möten första onsdagen i varje månad under höst- och vårsäsongen i Valbo kommunalhus, kl 19.00. SIGTUNA MYNTKLUBB har KLUBBAFTON på Draggården den 22–23/5 (Sigtuna Möte), 9/6, 11/8, 8/9, 16/10 offentlig auktion, 10/11, 11/12 julutflykt.

SKARABORGS NUMISMATISKA FÖRENING, SKÖVDE. Tel 0500/802 44. Höstprogram meddelas senare.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING har möte torsdagar kl 19.30 – visning från 18.30. Ny lokal! Fr o m januari 1982 kommer sammanträden med auktion att hållas i IOGT–NTO:s lokal, Engelbrektsgratan 20.

SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB sammanträder under våren första torsdagen efter den 15 i varje månad sedan januari kl 18.30 växelvis i Hedemora och Avesta med början i förstnämnda.

TÄLJE MYNTKLUBB, lokal Wendelas rum, biblioteket LUNA, Södertälje, träffas 13/5. Upplysningar tel 0755/185 68.

UPPSALA MYNTKLUBB. Höstprogram meddelas senare.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har möten med auktion på IOGT logen Standard, Tomasgatan 34, Vetlanda den 7/5, 27/8, 24/9, 29/10, 26/11. Upplysningar tel 0383/158 35 kl 07.00–08.00.

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, har möten i sparbankslokalen kl 19 den 10/5 och 14/6.

VÄRENDENS NUMISMATISKA FÖRENING, VÄXJÖ. Sammanträde med auktion kl 19.20 på restaurang Munken den 10/5. Den 8/5 håller SNF årsmöte i Växjö.

ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har i regel möten sista onsdagen i varje månad. Lokal: Museets föreläsningssal. Upplysningar: 019/18 86 00 eller 13 50 61.

Ytterligare minnespräglingar

Året 1981 blir rikt på minnespräglingar. Norrtälje Mynthandels prislister nr 24 för sommaren 1981 presenterar ett stort antal från en mängd olika länder. Här redovisas endast sådana som har året 1981 utsatt:

Fiji-öarna: 10 dollars silvermynt (5 000 ex) för Londonbröllopet.

Finland: 50 markkaa för gemensamt firande av Kekkonens 80-årsdag (1980) och hans 25-årsjubileum som president (1981).

Isle of Man: 5 pund och crown för "Duke of Edinburgh" samt två olika crowns för bröllopet i London.

Israel: 2 shekel för självständighetsjubileet.

Italien: 500 lire för Michelangelo med året 1975. Utgivningen har blivit fem år försenad.

Jugoslavien: 1 500, 1 000 och 500 dinarer för bordtennis VM.

Kanada: 1 dollar för järnvägsjubileum.

Kina, folkrepubliken: 30 yuan för Tuppens år.

Macan: 1 000 och 100 patacas för Tuppens år.

Panama: 20 balboas för Simon Bolivar.

Schweiz: 5 francs för Nik.v. d. Flue.

Singapore: 10 dollar för Tuppens år.

Sudan: 5 pund för självständighetsjubileet.

Tjeckoslovakien: 500 korun för Ludovit Stur.

Tuvalu: 10 dollars för "Duke of Edinburgh".

Tyskland, BRD: 5 mark för Goethe, 5 mark för Lessing och 5 mark för von Stein.

Tyskland, DDR: 20 mark för von Stein och 10 mark för folkarmén.

Ungern: 500 forint för Béla Bartók.

Western Samoa: 100, 10 och 1 dollar för bröllopet i London.

Österrike: 500 schilling för Anton Wildgans.

**GYNNA
MYNTKONTAKTS
ANNONSÖRER**

Sotheby's

arrangerar
en serie auktioner ur

The Virgil Brand Collection Part 1 utvalda romerska och europeiska mynt

Auktionen äger rum på Baur Au Lac
Hotel Zürich torsdagen den 1 juli
1982 kl 10.00 och kl 14.00
Kataloger kan erhållas från London, pris £ 10

För fullständig information angående prenumera-
tion på auktionskataloger för Virgil Brand Collec-
tion och övriga upplysningar kontakta:

Coin & Medal Department
Sotheby Parke Bernet & Co. Ltd.
34-35 New Bond Street
London W1A 2AA Telephone (01) 493 8080

Sotheby Parke Bernet AG, 20 Bleicherweg, CH-8022 Zürich

Nyöppnat i Norrland!

I början av maj öppnar vi en välsorterad filial i centrala Sundsvall.

I vårt rikhaltiga sortiment finner du bl a

**Mynt, sedlar, frimärken, vykort, brev, samlartallrikar,
tennsoldater, litteratur, tillbehör, eleganta schackspel,
metalldetektorer mm.**

PEO Mynt & Frimärken i Sundsvall AB

Storgatan 2
852 30 Sundsvall
Tfn 060-11 15 40